

Vysoká škola: Univerzita Palackého v Olomouci

Fakulta: Filozofická fakulta

Katedra: Slavistiky

Sekce: Rusistiky

Obor: Odborná ruština pro hospodářskou praxi

Užití ruských deverbativ v předložkové vazbě

Autor: Miluše Dubjaková

Vedoucí: Mgr. Jindřiška Pilátová, Ph.D.

Datum odevzdání: 31. března 2008

Chtěla bych poděkovat Mgr. Jindřišce Pilátové, Ph.D. za vedení diplomové práce, cenné rady, za její ochotu a flexibilitu. Poděkování dále patří prof. PhDr. Heleně Flídrové, CSc. za ochotu a poskytnutí „cenných“ informací a rad. V neposlední řadě bych chtěla vyslovit své dík Mgr. Tat'janě Loikové-Nasenko, Ph.D. za pomoc při hledání materiálů.

Miluše Dubjaková

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Užití ruských deverbativ v předložkové vazbě“ vypracovala sama s použitím uvedené literatury.

Olomouc 31. března 2008

.....

Obsah

Úvod	6
1. Teoretická část práce	8
1.1 Morfologické hledisko	8
1.1.1 Podstatné jméno slovesné (отглагольное существительное)	8
1.1.1.1 Slovesné tvary (глагольные формы) a deverbativa (отглагольные образования)	9
1.1.2 Tvoření podstatných jmen slovesných	11
1.2 Syntaktické hledisko	18
1.2.1 Syntaktická kondenzace	18
1.3 Předložky	24
1.4 Problematika překládání	28
1.5 Shrnutí	31
2. Praktická část práce	32
2.1 Analýza tvoření podstatných jmen slovesných	32
2.2 Analýza podle užití předložky	39
2.2.1 Analýza podle původu předložky	39
2.2.2 Analýza podle syntaktické funkce předložkového spojení	43
2.3 Analýza překladových možností	52
2.3.1 Kondenzace sdělení	52
2.3.2 Dekondenzace sdělení	56
2.3.3 Jiný překlad než de/kondenzace	63
Závěr	65
Резюме	67
Přílohy	75
Seznam použité literatury	80
Seznam odborné literatury	83

Úvod

Jazykové téma své diplomové práce jsem zvolila úmyslně s cílem proniknout hlouběji k jazyku. Konkrétní téma „užití ruských deverbativ v předložkové vazbě“ potom proto, že nominální větné konstrukce jsou v odborném stylu hojně zastoupeny a velmi často působí potíže při překládání. Se svým zaměřením studia bych měla být schopna překladu takovýchto textů, a tak možná právě tato práce mi v budoucnu usnadní život a ušetří čas.

Práce sestává ze dvou hlavních částí, a to části teoretické, která shromažďuje dostupné teoretické poznatky k danému tématu a části praktické, která má za úkol prozkoumat oblast odborného stylu a určit míru zastoupení podstatných jmen slovesných v předložkové vazbě.

První teoretickou část jsem rozdělila do čtyř hlavních kapitol a několika podkapitol. První kapitola zkoumá podstatné jméno slovesné z hlediska morfologického, konkrétně jaké místo v kterém jazyce zaujímá. Dále obsahuje tvoření podstatných jmen slovesných, k němuž dochází za pomoci bohatého spektra sufixů. Druhá kapitola sleduje chování podstatného jména slovesného v syntaktické rovině, jakou úlohu ve větě plní. Významnou podkapitolou je zde syntaktická kondenzace, která popisuje hlavní roli nominálních vazeb ve větě. Jedná o slovesné kondenzátory. Právě podstatná jména slovesná ve vazbě s předložkou tvoří nejvyšší stupeň kondenzace. Proto následující kapitolou, kterou jsem zařadila, jsou předložky. Zde si všímám jejich rozčlenění do skupin z několika hledisek. Poslední neméně důležitou kapitolou je způsob překládání nominálních vazeb.

Praktická část práce je věnována subjektivním poznatkům, ke kterým jsem došla na základě své analýzy. V této části zkoumám výskyt podstatného jména slovesného v předložkové vazbě ze tří různých hledisek. Podle těchto hledisek člením práci na kapitoly. Jedná se v první řadě o kapitolu věnovanou sufixům, kde si všímám míry zastoupení jednotlivých sufixů, pomocí kterých se podstatná jména slovesná tvoří. Kapitola druhá sleduje spojení s předložkami. Zde si všímám míry výskytu jednotlivých předložek a analyzuji je na základě teoretických podkladů. Současně sleduji, jakou roli dané deverbativum plní. Poslední nejzajímavější část je věnována překladu. Zde analyzuji, jak

často se vazby nominální užívají v roli kondenzátorů, byl-li zachován stejný stupeň kondenzace nebo naopak, kdy užíváme vedlejší věty.

Praktická část vychází z excerpce, které jsem získala převážně z odborné literatury. Analýzu provádím na základě pěti set excerpčních lístků. Velmi důležité bylo obstarat si dvojjazyčnou literaturu, abych mohla sledovat různé změny, ke kterým dochází při překladu. Obstarat takovou literaturu se někdy zdálo jako nadlidský výkon, poněvadž samotné knihovny nejsou schopny ze svých katalogů takovou informaci získat. Materiály se tedy získávaly velmi obtížně, nicméně díky pomoci odborníků naší katedry bylo vše mnohem snazší, přesto nesnadné.

Zdálo by se, že získání odborné literatury bylo nejtěžším úkolem. Přesto však mnohem obtížnější bylo leckdy samotné excerpování. V některých knihách byla totiž deverbativa hojně zastoupena, v jiných jen velmi zřídka.

Shrnutí poznatků dosažených touto analýzou je obsaženo v závěru diplomové práce.

1. Teoretická část práce

1.1 Morfologické hledisko

Lingvistický termín deverbativum označuje podle E. Lotka [Lotko, 1999, str. 27] deriváty od slovesa mající povahu různých slovních druhů, např. malovat – *malovaný*, létat – *letadlo*.

Podle Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy [PMČR II., 1979, str. 165] rozlišujeme **slovesa ve tvaru určitém**, tj. ve tvaru rozlišujícím osobu, která mají ve větě funkci predikativní. Ve větě dvojčlenné vystupují v roli přísudku, srov. př.: *Млечный путь бледнел* a **neurčité tvary slovesné** mající různé funkce. Přezazují dějový obsah spojený s přísudkem i do jiných větných funkcí, než je funkce přísudková. Jedná se o následující tvary: přechodníky (*решая, решив*), přídavná jména činná (*решающий, решавший, решивший*) a trpná (*решаемый, решенный*) spolu s příčestím trpným (*решен*), infinitiv (*решать, решить*) a podstatné jméno slovesné (*решение*).

V naší práci se zaměříme na **podstatné jméno slovesné** jako na zúžené chápání deverbativ.

1.1.1 Podstatné jméno slovesné (отглагольное существительное)

„Существительное отглагольное (существительное глагольное, глагольное имя, имя действия) – существительное, образованное от глагольной основы и обозначающее действие (состояние, процесс) как «опредмеченное», «субстантивированное», т.е. представляющее его в наиболее общем и отвлеченном смысле“ [Словарь лингвистических терминов, 1966, стр. 465].

1.1.1.1 Slovesné tvary (глагольные формы) a deverbativa (отглагольные образования)

„Глагольными формами мы называем формы словоизменения („ohýbania“), составляющие в своей совокупности глагольную лексему. Наоборот, отглагольными образованиями мы называем самостоятельные лексемы, образованные от глагольных корней и характеризуемые, как правило, неглагольной парадигмой, или же полным отсутствием какой-либо флексии (наречия, предлоги, союзы)“ [Исаченко 1954, стр. 11]. Hranice mezi slovesnými tvary a deverbativy jsou vnímány různými odborníky různě. Většina z nich se však podle A. V. Isačenka (o.c.) shoduje v tom, že mezi slovesné tvary se řadí všechny tvary vzniklé časováním nebo tvary osobní. A. V. Isačenko se také zabývá otázkou, co vše zahrnuje pojem časování. Zda-li se jedná o změnu slovesa podle osoby (я читаю, ты читаешь), nebo i z hlediska času (я читаю – я читал – я буду читать). Uvádí, že podle A. M. Peškovského samotný pojem „časování“ a „skloňování“ nebyl nikdy přesně určen, vychází tedy z tradice. „Pokud by se časováním jednalo o změnu slovesa pouze podle osoby, nebylo by možné ho použít pro paradigmatické tvary slovesa“ [Исаченко 1954, стр. 12]. Paradigmatické tvary slovesa jsou všechny tvary vzniklé změnou slovesa z hlediska osoby, čísla, času, rodu a způsobu. Mezi tyto tvary patří také infinitiv. Zde se Isačenko [Исаченко 1954, стр. 13] potýká s další otázkou, zda je možné slova *переписать* a *переписывать* považovat za vidovou dvojici jednoho slova, nebo dvě samostatná slova. Zda je slovní spojení *Я стану (не стану) писать* stejným slovesným paradigmatem jako slovní spojení *я буду писать*, nebo zda se jedná o spojení fázového či modálního slovesa (*я стану, не стану*) s infinitivem (*писать*). Podle A. M. Peškovského hranice mezi paradigmatickým tvarem slovesa, pro který jsou charakteristické určité slovesné kategorie, a deverbativem, které tyto kategorie buď vůbec nemá a nebo je těžké je určit, de facto neexistuje. Při tomto tvrzení vychází Isačenko z toho, že A. M. Peškovskij řadí mezi přídavná jména slovesná nejen *усталый, посинелый; уважительный, возмутительный*, atd., ale také participia typu *читающий, сделавший*.

V obou jazycích lze u každého slovesa nebo jeho tvaru určit slovesný rod a vid, oproti ostatním gramatickým kategoriím, které nejsou typické pro všechny tvary slovesa. Na základě toho lze všechna slova, kde je možné určit gramatickou kategorii rodu a vidu, zařadit mezi slovesné tvary [Исаченко 1954, стр. 14].

Abstraktní podstatná jména slovesná na *-ни-е*, *-ти-е*, která vyjadřují děj, se nepovažují za tvar slovesa ani paradigmatu, jedná se výlučně o nová slova.

Ve většině případů jsou podstatná jména slovesná v ruštině na rozdíl od češtiny rodově i vidově neurčitá. Často tak jedno podstatné jméno slovesné označuje oba slovesné vidy a také zvratnost či nezvratnost slovesa. Např. podstatné jméno *улучшение* odpovídá významově slovesům *улучшить*, *улучшиться*, *улучшать*, *улучшаться*; *увеличение* odpovídá slovesům *увеличить*, *увеличиться*, *увеличивать*, *увеличиваться* apod. Každé podstatné jméno slovesné tedy odpovídá dalším čtyřem slovesům [PMRČ I, 1961, str. 225-226].

Dalo by se však namítat, že také u řady deverbativ je možné rozlišit slovesný rod a vid. A. M. Peškovskij např. porovnává takovou dvojici jako *произнесение* a *произношение* (vyslovení – vyslovování), kde je náznak vidového rozlišení, ne však v takové míře jako u slovesa. Neplatí zde tak přísné hranice. V ruštině se zpravidla podstatné jméno slovesné váže ke slovesům obou vidů. Např. podstatné jméno slovesné *объяснение* je podstatným jménem pro sloveso *объяснить* (dokonavý vid) i *объяснять* (nedokonavý vid) [Исаченко, 1954, стр. 14-15].

PMRČ [PMRČ I, 1961, str. 226] uvádí, že vidově určitá jsou jen ta podstatná jména slovesná, která jsou odvozena od základů s výraznou příponou imperfektivující (*разбазаривание*, *приказывание* – *приказание*). U samotného podstatného jména slovesného se nedá určit rod (aktivum a pasivum). Lze tomu tak ale v kontextu. Srov. př.: *изучение русского языка в Чехословакии* může mít dvojí význam: *русский язык изучают в Чехословакии* (aktivum) nebo *русский язык изучается в Чехословакии* (pasivum).

Ruský jazyk nemá morfologické prostředky pro vyjádření zvratnosti podstatného jména slovesného. Proto podstatné jméno slovesné *купание*, může být vytvořeno od slovesa *купать* (např., *купание ребенка в ване*) nebo *купаться* (např., *после купания он проголодался*). V češtině je však možné užít zvratnosti u podstatného jména slovesného v případě, že by rodová neurčitost ztěžovala porozumění, srov. př.: *učení cizím jazykům je těžké* – *učení se cizím jazykům je těžké* [PMRČ I, 1961].

Podstatné jméno slovesné má gramatické kategorie podstatného jména (rod, číslo, pád) a význam slovesa – vyjadřuje děj. Při odvozování podstatných jmen slovesných dochází k posunu slovního druhu od slovesa k substantivu. Tak jako v češtině nabývají podstatná

jména slovesná i v ruštině různých konkrétních významů, zejména v ý s l e d k u d ě j e (*изобретение, награждение*), n á s t r o j e (*зажигание*), někdy i m í s t a d ě j e (*заведение*) [PMRČ I, 1961, str. 226].

Přestože jsou si česká a ruská podstatná jména slovesná podobná, jejich začlenění do soustavy slovesa se v obou jazycích značně liší [Píša, 1960, str. 268]. Jak uvádí J. Píša (o. c.), české podstatné jméno slovesné vrostlo hlouběji do slovesné soustavy a rozlišuje mnohem zřetelněji než podstatné jméno slovesné v ruštině slovesný rod a vid. „Pokud se týká dějovosti, je ruské podstatné jméno slovesné někde mezi naším podstatným jménem slovesným a ostatními jmény významu dějového. Proto se také v ruské mluvnici řadí podstatná jména slovesná spíše do slovotvorby než do nauky o vlastních paradigmatických tvarech slovesných. Podstatná jména slovesná se připojují volně k soustavě neurčitých tvarů slovesných“ [Píša, 1960, str. 268].

1.1.2 Tvoření podstatných jmen slovesných

Podstatná jména slovesná se tvoří pomocí tzv. transpozičních přípon, které vytvářejí názvy dějů či stavů. „Транспозиционными называем суффиксы, служащие для категориального преобразования при сохранении лексикально-номинационной значимости. В связи с тем, что транспозиционные суффиксы служат преобразованию синтаксических конструкций в лексические единицы, принято говорить о синтаксической деривации“ [Русская грамматика I, 1979, str. 611].

Podstatná jména slovesná vyjadřující děj tvoříme v ruštině pomocí následujících sufixů [Грамматика русского языка I, 1960, стр. 256-260]:

○ **-ни-е (-нь-е)**

od základu neurčitých tvarů sloves I. časování (zakončených na **-а-**, **-е-**), např.: *арендование* (арендовать), *блуждание* (блуждать), *вдыхание* (вдыхать), *восклицание* (восклицать), *замечание* (замечать), *заседание* (заседать), *разбрасывание* (разбрасывать), *обмеление* (обмелеть), *овладение* (овладеть), *разумение* (разуметь).

Podstatná jména slovesná lze tvořit také od základu zvratných i nezvratných sloves dokonavého i nedokonavého vidu, např.: *барахтанье* (барахтаться), *высказывание* (высказываться, высказывать); *взыскание* (взыскать) i *взыскивать* (взыскивать), *оказание* (оказать) i *оказывание* (оказывать).

Jedná se o typ produktivní. Kromě dějů a stavů mohou tato slova označovat také výsledek děje, např.: *владение*, *имение*, *приказание*, *сказание*. V technické terminologii slova na **-ние (-ание, -ение)** označují také mechanismy či nářadí, kterými vzniká děj, např.: *батарейное зажигание*.

S rozdílem v zakončení **-ие/-ье** je (tam, kde se střídají) spojen rozdíl významový (варение – варенье). Slovo *варение* (totéž co *варка*) označuje děj, je odvozené od slovesa *варить*, slovo *варенье* označuje ovoce svařené s cukrem, medem či sirupem, srov. př.: *варка (варение) обеда*, *вишневое варенье* [Толковый словарь русского языка, 1935], přičemž zakončení **-ье** nese konkrétní význam, kdežto **-ие** význam abstraktní.

○ **-ени-е**

1) od slovesného základu (zakončeného souhláskou), např.: *ведение* (вести из *вед-ти*), *влечение* (влечь из *влек-ти*), *внесение* (внести), *выпадение* (выпасть из *выпад-ти*), *достижение* (достичь из *достиг-ти*), *изобретение* (изобрести из *изобрет-ти*), *печенье* (печь из *пек-ти*), *приобретение* (приобретать – приобрести из *приобрет-ти*).

Jedná se o typ málo produktivní.

2) od základu sloves II. časování v přítomném čase, např.: *беление* (белить), *брожение* (бродить), *бурение* (бурить), *вложение* (вложить), *деление* (делить), *затопление* (затопить), *мышление* (мыслить), *строение* (строить), *сцепление* (сцепить).

Při tomto způsobu však dochází ke změně souhlásek ve slovesném základu:

д – ж – жд (*гладить – глажение, пробудить – пробуждение*)

т – ч – щ (*светиться – свечение, просветить – просвещение*)

ст – щ (*упустить – упущение*)

б – бл, в – вл, п – пл, ф – фл (*ослабление, приготовление, усыпление, разграфление*)

Jedná se o typ produktivní.

○ **-ти-е (-тье)**

od základu neurčitých tvarů přechodných sloves, která mají jednoslabičný kořen, např.: *бытьё* (быть), *вздутие* (вздуť), *взрытие* (взрыť), *взятие* (взять), *закрытие* (закрыť), *изъятие* (изъять), *литьё* (лить), *мытьё* (мыть), *нажатие* (нажать), *развитие* (развить).

Typ málo produktivní. Existuje málo sloves s jednoslabičným kořenem.

○ **-к-а**

pomocí tohoto sufixu se od slovesného základu tvoří podstatná jména slovesná ženského rodu, která označují proces, děj, např. *варка* (варить), *вклейка* (вклеить), *вмазка* (вмазать), *возка* (возить), *закуска* (закусить), *заправка* (заправить), *ковка* (ковать), *кройка* (кроить), *чистка* (чистить), *читка* (читать).

Podstatná jména tohoto typu se tvoří od zvratných i nezvratných sloves, např.: *издевка* (издеваться), *обмолвка* (обмолвиться), *ослышка* (ослышаться).

Spousta těchto slov už neoznačuje děj, ale označuje a) nástroj děje, např.: *задвижка*, *занавеска*, *заслонка*, *заставка*, *сечка*, *тёрка*; b) výsledek děje, např.: *выдумка*, *записка*, *зарубка*, *описка*, *расписка*, *связка*; c) objekt děje, např.: *закуска*.

Jedná se o typ produktivní.

○ **-ств-о**

pomocí sufixu **-ств-о** se tvoří podstatná jména slovesná středního rodu, která označují děj, např.: *баловство* (баловать), *воровство* (воровать), *колдовство* (колдовать), *производство* (производить), *устройство* (устроить).

Jedná se o typ neproduktivní.

○ **-от-а (-ет-а)**

pomocí sufixu **-от-а** se od slovesného základu tvoří také podstatná jména ženského rodu, která označují děj, stav a sklon k ději, např.: *зевота* (зевать), *дремота* (дремать), *икота* (икать), *ломота* (ломать), *пахота* (пахать), *перхота* (перхать), *рвота* (рвать); patří sem také *маета* (маять-ся), *сипота* (сипеть), *хрипота* (хрипеть).

Jedná se o typ neproduktivní.

Nejpodrobněji o tvoření podstatných jmen slovesných pojednává Грамматика современного русского литературного языка z roku 1970, která kromě zmíněných sufixů vyčleňuje ještě řadu dalších, srov. př. [Грамматика современного русского литературного языка, 1970, стр. 70-74]:

○ **-ие**

Podstatná jména slovesná se sufixem **-ие** se tvoří:

- 1) od sloves I. a X. typu, jejichž základ končí na *-а*, *-и*, např.: *веселиться* – *веселье*, *бесчестить* – *бесчестье*, *доверять* (*доверить*) – *доверие*, *причастить* – *причастие*,
- 2) od sloves II. typu zakončených především na *-ствовать*, např.: *насиловать* – *насилие*, *бедствовать* – *бедствие*, *действовать* – *действие*, *воздействовать* – *воздействие*, *путешествовать* – *путешествие*.

○ **-аций-**

Podstatná jména slovesná ženského rodu se sufixem **-аций-/ -иций-/ -енций-/ -ций-/ -ий-** (jedná se o slova zakončená na *-ация*, *-яция*, *-иция*, *-енция*, *-ция*, *-ия*) vyjadřují děj. Morfém **-аций-** následuje po tvrdých párových souhláskách (kromě [л]), [л'], [и], [у]: *деградация*, *стилизация*, *фальсификация*, *компиляция*, *репатриация*, *эвакуация*.

Morfém **-ций** následuje po souhláskách [к], [б], [п]: *абстракция, реакция, абсорбция, апперцепция, транскрипция*; morfém **-ий** po souhláskách [д'], [т'], [з']: *экспедиция* («отправка, рассылка»), *репетиция, инвестиция, реквизиция, транспозиция*; morfém **-ений** po [р'], [ц] u těchto slov: *конкуренция, интерференция, фосфоресценция, флуоресценция*. Morfém **-ий** následuje po [з'], [с'], [т'], [м'], [ц]: *ревизия, репрессия, амнистия, экономия, коррекция*.

Tvoří se nejčastěji od sloves na **-ировать**: *симулировать – симуляция, идеализировать – идеализация, абстрагировать – абстракция, аннексировать – аннексия*; nebo na **-изовать**: *реализовать – реализация, электризовать – электризация*; zřídka od sloves na **-овать**: *ревизовать – ревизия, аттестовать – аттестация, конфисковать – конфискация, публиковать – публикация, рекомендовать – рекомендация*, atd.

Jedná se o typ vysoce produktivní.

○ **-аж /-ож**

Podstatná jména slovesná se tvoří se od základu sloves II. typu zakončeného na **-ирова-**, od základu sloves X. typu na **-и, -е**, zřídka od sloves I typu na **-а**, např.: *массировать – массаж, платить – платеж, галдеть – галдеж, падать (о скоте) – падеж*.

Morfém **-аж** následuje po tvrdých párových souhláskách (kromě [л] a [л']), morfém **-ож** po měkkých párových souhláskách (po [л']) jsou možné oba morfémy): *тренаж, зондаж, инструктаж, пилотаж, саботаж, блока», бубляж; грабеж, крепеж, терпеж, купеж, скулеж*.

V tomto případě se jedná o typ produktivní.

○ **-ость**

Podstatná jména slovesná se sufixem **-ость** (po párových tvrdých souhláskách), **-ть** (po souhlásce [с]) a sufix **-ность** (po sykavkách [т], [н]) označují děj, např.: *жалеть – жалость, трусить – трусость; владеть – власть, завидовать – зависть; принадлежать – принадлежность, провиниться – провинность*.

Jedná se o neproduktivní typ.

○ **-ок**

Podstatná jména slovesná se sufixem **-ок** („о“ je vkladná samohláska) označují akt děje, např.: *кивок, зевок, пинок, мазок, бросок, глоток, скачок, толчок, хлопок, шлепок*.

Tvoří se od základu sloves nedokonavého vidu I., II. a V. typu zakončeného na **-а**, zřídka od základu sloves X. typu zakončeného na **-е**, **-и**: *прыгать – прыжок, щипать – щипок, клевать – клевок, храпеть – храпок, звонить – звонок*.

Před sufixem dochází ke střídání měkkých a tvrdých, znělých a neznělých souhlásek.

Typ produktivní.

○ **-б(а)**

tvoří se od základu nedokonavých sloves I. typu se základem zakončeným na **-а** (*стрелять – стрельба*), V. typu na **-а**, **-о** (*резать – резьба, бороться – борьба*), X. typu na **-и** (*молить – мольба*). Morfém **б(а)** se vyskytuje po párových měkkých a znělých samohláskách, morfém **-об(а)** se vyskytuje po párových tvrdých a znělých souhláskách.

Jedná se o typ neproduktivní.

○ **nulový sufix**

podstatná jména **mužského rodu** I. typu skloňování, která označují abstraktní děj, se tvoří od sloves I. a V. typu, jejichž kořen je ve tvaru infinitivu zakončen na **-а** a od sloves X. typu s kořenem na **-и** (*пускать – пуск, разыскать – розыск, приносить – принос*), méně často také od sloves jiných typů (*салютовать – салют, осмотреть – осмотр, расколоть – раскол, выпасти – выпас*).

Podstatná jména **ženského rodu** I. typu skloňování [ГСПЛЯ, 1970] označující abstraktní děj, např.: *мена, замена, отмена; плата, оплата, доплата; трата, затрата, растрата, утрата; кража, покража*.

Podstatná jména **ženského rodu** II. typu skloňování [ГСПЛЯ, 1970] mající význam abstraktního děje, která se tvoří od sloves prostých či od sloves s předponou, např.: *молвить – молвь, бранить – брань, дрожь, вонь, морось, проповедь; перепись, опись*.

Podstatná jména **pluralia tantum** označující abstraktní děj, např.: *хлопотать* – *хлопоты*, *пересуживать* – *пересуды*.

Také při tvoření podstatných jmen slovesných je v ruštině viditelné derivační omezení. Netvoří se například od fázových sloves počínacích, omezovacích, okamžitých apod. „Substancializace děje tak nenabývá v ruštině paradigmatické pravidelnosti, která je charakteristická pro češtinu“ [Vasiljevová, 2001, str. 88].

Porovnáváme-li češtinu a ruštinu z hlediska intenzity derivačního tvoření slov, lze konstatovat, že tyto jazyky stojí na opačných pólech. Čeština má téměř neomezené derivační možnosti, zatímco ruština je uplatňuje v mnohem menší míře. Hovoříme o derivační asymetrii. Derivačním řadám v češtině odpovídají v ruštině často řetězce slov, které nejsou navzájem spojeny derivačními vztahy, srov. př. [Vasiljevová, 2001, str. 85]:

v češtině: *prát* – *prádlo* – *pradlena* – *pradlák*

v ruštině: *стирать* – *белье* – *прачка* – *мойщик*;

v češtině: *váha* – *vahadlo* – *váhání* – *váhavost*

v ruštině: *вес* – *коромысло* – *колебание* – *нерешительность*.

1.2 Syntaktické hledisko

Jak uvádí A. V. Isačenko [Исаченко, 1954, стр. 67, 70-71], podstatné jméno slovesné má ve větě stejnou funkci jako jiné podstatné jméno. Podstatná jména vyjadřují zejména subjekt či objekt děje. Podstatné jméno v nominativu plní nejčastěji funkci podmětu (*девочка пишет, дети играют*). V akusativu potom plní funkci přímého předmětu (*девочка пишет письмо*), v dativu funkci nepřímého předmětu, přičemž vyjadřuje adresáta, ke kterému se děj váže (*девочка написала отцу*). Mimo to může podstatné jméno vystupovat také jako přísudek, přívlastek, přístavek či příslovečné určení.

1.2.1 Syntaktická kondenzace

Jak popisuje V. Skalička [Skalička, 1942/43, str. 10], každá věta má jedno sloveso. Sloveso je ale pojem, který se může v jednotlivých jazycích lišit. V češtině i ruštině se jedná o slovní druh, který se vyznačuje určitými gramatickými vlastnostmi (časovatelnost podle osoby, čísla, času, způsobu, vidu atd.). Podle V. Skaličky (o. c.) ale věta často potřebuje ještě jedno nebo více sloves. Taková věta se potom překládá dvojím způsobem – cílový jazyk buď zachová tvar určitého slovesa a vytvoří vedlejší větu, nebo přetváří sloveso ve tvar, který má vlastnosti nominální, tj. ve tvar neurčitý a vytváří vazby infinitivní, participiální, přechodníkové a vazby s podstatným jménem slovesným.

Problematiku užití dalšího slovesa ve větě označuje V. Skalička (o. c.) jako „problém druhého slovesa“. Ve své stati se věnuje otázce, jakým způsobem tento problém řeší jednotlivé jazyky – jazyky typu flexivního, aglutinačního a isolačního.

Protože oba jazyky – čeština i ruština – patří mezi jazyky flexivního typu, podíváme se konkrétně, k jakému závěru autor v tomto směru dospěl. V. Skalička uvádí [Skalička, 1942/43, str. 10], že důležitým elementem těchto jazyků je koncovka. „Každé plnovýznamové slovo (substantivum, adjektivum, verbum, vyjímá se adverbium) má svou koncovku, která

jasně odděluje slova od sebe, označuje konec slova. Pokud má koncovka skutečně vyjadřovat konec slova, musí být v jednom slově jen jedna. S jasně vyznačenou koncovkou pak souvisí jasné rozlišení slovních druhů“ (o.c.).

Jak V. Skalička dále uvádí [Skalička, 1942/43, str. 10-11], souvisí rozlišení slovních druhů s řešením problému „druhého slovesa“. „Přesné rozlišení slovních druhů vyžaduje, aby byly pokud možno potřeny útvary hraniční. Protože tzv. jmenné tvary slovesné jsou útvary hraničními, jsou v jazycích flexivních málo vyvinuty“ (o. c.). Proto je pro jazyk flexivní charakteristické užívání vedlejší věty. Stejně tvrzení uvádí také V. Hrabě [Hrabě, 1964] a dodává, že polovětné vazby mají úzkou sféru užití.

V ruštině se však polovětných vazeb užívá častěji než v češtině. Polovětné vazby, v ruské terminologii známy pod názvem обособленные члены предложения (volně připojené větné členy), jsou takové slovesné tvary, které připomínají větu tím, že vyjadřují obsahově závažný vedlejší děj závislý na ději hlavním, ale vyjadřují jej zhuštěně. Jedná se o tzv. **slovesné kondenzátory**. S. Žaža k nim řadí obraty s přechodníky, obraty s participií a obraty infinitivní. Srov. př.: *Ačkoli byl celý měsíc nemocen, přesto se připravil ke zkoušce. Проболев целый месяц, он все же подготовился к экзамену* [Žaža, 1999, str. 71].

Problematickou polovětných vazeb se zabývá i V. Hrabě [Hrabě, 1964, str. 13-16], který vychází z Mathesiova pojetí těchto vazeb, neboť jeho koncepce je nejucelenější. Jak autor uvádí, podle Mathesia jsou za polovětné vazby pokládány ty výrazy, které už nejsou skutečnými větami a nestaly se ještě ani prostými větnými členy a které ve výslovnosti tvoří samostatný úsek jako skutečné věty. „Mezi polovětné vazby řadí Mathesius vazby s volnými přístavky a nesplývavě připojenými přechodníky. Kupodivu se v žádné ze svých prací nedotýká polovětnosti infinitivu“ [Hrabě, 1964, str. 13].

Způsobu nevětného vyjádření tzv. „druhého slovesa“ ve větě se věnuje také J. Piša [Piša, 1960, str. 267], který dochází ke zjištění, že repertoár výrazových prostředků obou jazyků je v zásadě stejný, jsou však značné rozdíly v jejich využití v plánu syntaktickém. Ani slohové hodnocení není stejné.

I když podstatná jména slovesná zůstávají na okraji výzkumu, J. Piša [Piša, 1960, str. 267-268] ve své stati na příkladech ukazuje, že se jedná o dominující prostředek v soustavě způsobů vyjadřování „druhého slovesa“ ve větě v odborném jazyce.

Na základě excerpce J. Piši (o. c.) poměr větného vyjadřování slovesného ke komplexní kondenzaci jasně ukazuje, že kondenzátory v ruském odborném stylu plně

převažují. Mezi nejčastěji užívané kondenzátory patří vazba nominální. „Obsahová zřetelnost vztahů je podporována kontextem, je však dána i předločkami, jak původními, tak složenými (složené převládají)“ [Piša, 1960, str. 270]. Sám autor (o. c.) uvádí, že daná spojení by byla v jiných stylech či v mluveném jazyce vyjádřena vedlejšími větami účelovými, příčinnými, důvodovými, přípustkovými, podmínkovými, způsobovými a časovými a odpovídajícími jim spojkami stejného obsahu, srov. př.: *ввиду растворения* (vвиду того, что растворяется), *в результате повышения температуры* (в результате того, что температура повышается ..., так как температура повышается ...), *благодаря образованию кислой среды* (благодаря тому, что образуется кислая среда), *вследствие увеличения числа ионов* (вследствие того, что увеличивается число ионов), *в случае соединения этих двух веществ, при смешении пигмента* (если эти два вещества соединятся ..., если смешать пигмент), *по мере выделения тепла и света* (по мере того, как выделяется тепло и свет). Jak uvádí autor [Piša, 1960, str. 270], některá spojení působí jako ustálené obraty, které jsou typické pro odborný styl. Jedná se např. o spojení typu: *с образованием, с разложением, с выделением, с увеличением, с повышением, с отщеплением, с присоединением, с растворением*.

Tím částečně popírá tvrzení V. Skaličky v tom smyslu, že jazyk flexivní dává přednost užívání vedlejších vět před konstrukcemi nominálními. Částečně proto, že užívání nominálních vazeb v ruštině je však velmi časté a běžné pouze v odborném stylu. V jiných stylech či v jazyce mluveném se užívají věty vedlejší. Avšak J. V. Bečka doložil hojně užívání vazeb nominálních také ve stylu publicistickém [Bečka, 1973].

Syntaktická kondenzace sdělení spočívá ve zhuštění mluvnické stavby výpovědi, která může být těsnější či volnější. Záleží na tom, jakým způsobem jsou jednotlivé větné členy (nebo jednotlivé věty v souvětí) spojeny. Nejvolnější spojení vidí F. Daneš [Daneš, 1957, str. 92-93] mezi samostatnými větami v textu (nespojenými v souvětí); těsnější je spojení vět v souvětí souřadném bez spojky nebo se spojkou slučovací, ještě těsnější je spojení se spojkou jinou než slučovací, mnohem těsnější je pak spojení vět v souvětí pořadném. Srov. př.: *Зvyšujeme продуктивиту práce. Даří се нам лéпе. – Зvyšujeme продуктивиту práce, даří се нам лéпе. – Зvyšujeme продуктивиту práce а даří се нам лéпе. – Зvyšujeme продуктивиту práce, а прото се нам даří лéпе. – Зvyšujeme продуктивиту práce, takže се нам даří лéпе* (nebo: *Протоже зvyšujeme продуктивиту práce, даří се нам лéпе*).

S volností či těsností spojení a také s výrazovou dynamičností a staticností souvisí podle F. Daneše [Daneš, 1957, str. 103] rozdíl mezi vyjadřováním slovesným a jmenným. Výrazy nominálního charakteru jsou těsněji zapojeny do výstavby výpovědi, jsou tedy statictější. Jedním z těchto jmenných prostředků je právě podstatné jméno slovesné.

Samotnou teorii syntaktické kondenzace se nejpodrobněji zabývá J. V. Bečka [Bečka, 1992], který pracuje s termíny nasycenost, dynamika a sevřenost výrazu a jejich vzájemným působením. Nasyceností výrazu rozumí míru a způsob, jakým je významový vztah vět a větných částí vyjádřen výrazovými prostředky. Dynamičností potom vystihuje skutečnost v pohybu, který zobrazují slovesa či slova od nich odvozená. Sevřenost vyjadřuje míru syntaktického sepětí vět a větných členů. Jedná se o sevřenost predikační. Jednotlivé věty mohou stát samostatně a nebo mohou být spojeny v souvětí souřadné či podřadné. Použijeme-li nevětnou vazbu nominální, dojde k potlačení predikace.

J. V. Bečka (o. c., str. 234-5) rozlišuje **čtyři stupně syntaktické kondenzace**: 1. souřadný vztah vět, 2. podřadný vztah vět, 3. polovětná vazba s přechodníkem či infinitivem, 4. nevětná vazba nominální (dějové podstatné jméno), srov. př.:

1. *Účastníci symposia už skončili jednání, zašli do výrobní haly a prohlédli si novou automatizovanou linku.*
2. *Když účastníci symposia skončili jednání, zašli do výrobní haly, aby si prohlédli novou automatickou linku.*
3. *Skončivše jednání účastníci symposia zašli do výrobní haly prohlédnout si novou výrobní linku.*
4. *Po skončení jednání účastníci symposia zašli do výrobní haly k prohlídce nové automatické linky.*

Využití stupňů sevřenosti má svůj význam. Slouží k vyznačení míry důležitosti jednotlivých částí výpovědi. Volí-li autor volnější způsob sepětí, naznačuje tím samostatnost a důležitost dané výpovědi. Tato sepětí jsou živější a snadněji pochopitelná. Těsnější spojení jsou naopak méně živá, ale přesnější, úspornější. V podstatě můžeme užít jakéhokoliv stupně sevřenosti spojení, pokud nám to gramatická stavba jazyka dovoluje [Bečka, 1992].

Těsnější spojení je charakteristické zejména pro styl odborný a publicistický. Je to důkaz intelektuálního vyjadřování.

V odborném stylu se často užívají nominální příslovečná určení pro vyjádření podmínky nebo časového určení, srov. př. [Bečka, 1992]: *Červenostrakatý skot ... poskytuje při správně prováděném výkrmu jatečné zboží nejlepší kvality.*

Velmi často se vazby nominální vyskytují v řadě přívlastkové – i u přívlastků silně rozvinutých, srov. př. [Bečka, 1992]: *Do bednění (se vkládají) na jeho vnější stranu ještě před utonováním stěn obvodové stěnové panely z lehkých hmot, tlusté 8-12 cm zpravidla konstrukčně stejně provedené jako ostatní obvodové výplňové panely, uzavírající budovu obou hlavních průčelích.*

Sklon k sevřenějšímu vyjádření podporují také obraty verbonominální, které často usnadňují vyjádření vztahu, srov. př. [Bečka, 1992]: *Rozhodující roli v zastavení šíření nákazy infekční žloutenkou má důslednost v provádění vhodných opatření při vzniku nakažlivého zánětu.*

Podle J. V. Bečky [Bečka, 1973] sklon k nasycenosti postihuje především předložky. Ke stejnému závěru došel také J. Píša [Píša, 1960]. „Předložky spolehlivě a jasně naznačují vztahy místní, méně spolehlivě ale vztahy časové. Proto jsou často doplňovány či nahrazovány výrazy, které časový vztah vyjadřují“ [Bečka, 1973, str. 145], srov. př.: *Podnikový výbor chce připravit ... v průběhu kontroly změny soutěžních podmínek.* Vyšší míru nasycenosti si podle J. V. Bečky (o. c.) vyžadují vztahy abstraktní, a to vztahy příčinné, účelové, podmínkové, důsledkové, atd. srov. př. [Bečka, 1973, str. 145-147]:

v důsledku

Několik desítek tisíc lidí zůstalo bez přístřeší ... v důsledku vytrvalých dešťů.

v případě

...vzrůstající možnosti zachránit člověku život i v případě chorob či úrazů, které by ještě před mnoha léty končily jistou smrtí.

za předpokladu

Jenže všechny větší chirurgické výkony jsou možné pouze za předpokladu podávání transfúzí

v souvislosti

Vzestup iniciativy pracujících, rozvíjející se v letošním roce v souvislosti se závazky na počest 50. výročí založení strany.

Podstatná jména slovesná jsou charakteristická zejména pro odborný styl, a jak uvádí V. Straková [Straková, 1989, str. 237], jde o konstrukce, které vznikly právě v textu a z potřeb textu, jsou to útvary čistě textové. Dané konstrukce jsou v ruštině pevnější než v češtině, srov. př.: *указатель позволяет переводчику найти нужное ему словосочетание* – *dovoluje překladateli najít potřebné spojení.*

J. V. Bečka [Bečka, 1973, str. 149] uvádí, že vyšší míra nasycenosti výrazu je charakteristická i pro styl publicistický, který leží někde mezi stylem uměleckým a stylem odborným. Míra nasycenosti však není vždy optimální. Existuje mnoho případů, kdy je užití zbytečné a sloh jen zatěžuje.

Srov. př. [Bečka, 1973, str. 149]:

V době výstupu na Malý Kežmarský štít zahynula 30 letá německá horolezkyně Ch. Heilová,
Po úpravě: *Při výstupu ... zahynula ...*

Vzhledem k nákladům a technické náročnosti jaderné energetiky lze plán její výstavby splnit jen v rámci široké kooperace,

Po úpravě: *...lze plán její výstavby splnit jen širokou kooperací,*

J. V. Bečka [Bečka, 1973, str. 150] uvádí také příklady, kdy je tentýž bod výpovědi bez důvodu vyjádřen dvojmo. Může se tak stát neúmyslně. Při čtení to nepůsobí nijak rušivě, přesto je lepší se takové situaci vyhnout.

Srov. př. [Bečka, 1973, str. 150]: *Ke znečišťování vozovek na sídlištích především přispívají valnou měrou nákladní automobily,*

Někdy tuto přesycenost J. V. Bečka vykládá jako snahu o zesílení výrazu.

Srov. př. [Bečka, 1973, str. 150]: *Zájem o studiu na vysokých školách rok od roku neustále stoupá.*

1.3 Předložky

Předložky jsou pomocná slova, která se v jazyce samostatně neužívají. Vyskytují se vždy ve spojení se jmény podstatnými, zájmeny nebo číslovkami a ukazují na vztahy mezi těmito jmény a jinými slovy (slovesy, podstatnými jmény, přídavnými jmény, ...) [Грамматика русского языка I, 1960, стр. 650].

Předložky je možné dělit ze tří hledisek:

1) PODLE PŮVODU [PMRČ I, 1961]

- **v l a s t n í** (původní) – vyskytují se pouze ve funkci předložek v pádech předložkových – *без, в, для, до, у, к, на, при, под, с, о, по, из, за, над, под, от, через*
- **n e v l a s t n í** (nepůvodní) – mohou vystupovat také jako jiný slovní druh – *около, вглубь, благодаря*

Předložky nevlastní mají určitější význam, protože jsou spjaty se slovy, z nichž vznikly. Charakteristickou oblastí jejich užití je zejména odborný styl [PMRČ I., 1961].

Nevlastní předložky se dále dělí na následující 3 typy [Грамматика русского языка I, 1960, стр. 657-658]:

přísluvečné – předložky, které se tvoří od příslovčí. Většina těchto předložek může mít funkci předložky i příslovce, srov. př.:

- a) *вблизи, вдоль, вне, внутри, возле, вокруг, впереди, кроме, кругом, мимо, напротив, около, поверх, подле, позади, после, попереди, прежде, сбоку, сверху, выше, сзади*, atd. – všechny se pojí s genitivem
- b) *вслед, навстречу, согласно, соответственно*, atd. – pojí se s dativem
- c) *сообразно* – pojí se s instrumentálem, *соразмерно* – s dativem a instrumentálem.

jmenné – tvořené kombinací předložky s podstatnými jmény abstraktními, tato spojení postupně získávají funkci pomocných slov, srov. př.:

в виду, в деле, в меру, в области, в отношении, в продолжение, в силу, в смысле, вроде, вследствие, в течение, в целях, за исключением, наподобие, насчет, по линии, по мере, по поводу, по причине, по случаю, по части, atd. Pojí se s genitivem. Srov. př.: *ввиду ясности вопроса, в области промышленности и сельского хозяйства, путем голосования, в силу создавшихся условий, в целях улучшения*.

Jen málo jmenných předložek se pojí s jinými pády, např.: *в противовес, не в пример* – s dativem.

slovesné – jedná se o méně početnou skupinu. Patří sem předložky tvořené od přechodníků, srov. př: *благодаря* (s dativem), *включая, спустя* (s akuzativem), *исключая, не считая* (s genitivem), *начиная, кончая* (s instrumentálem) atd.

2) ПОДЛЕ СЛОЖЕНИЯ

- **j e d n o d u c h é** – sestávají pouze z jednoho slova – *о, у, к, ради, при, вопреки, от*
- **s l o ž e n é** – sestávají z několika slov – *несмотря на, за счет, в течение*

3) ПОДЛЕ СПОJITELНОСТИ С ПÁДЕМ [PMRČ I, 1961]

Každá vlastní předložka se pojí s jedním nebo s několika pády.

S jedním pádem se pojí předložky:

- **s g e n i t i v e m** – *без, для, до, из, из-за, из-под, от, ради, у*
- **s d a t i v e m** – *к*
- **s a k u z a t i v e m** – *про, сквозь, через*
- **s l o k á l e m** – *при*
- **s i n s t r u m e n t á l e m** – *над, перед*

Se dvěma pády se pojí předložky:

- **s g e n i t i v e m a i n s t r u m e n t á l e m** – *между*
- **s a k u z a t i v e m a l o k á l e m** – *в, на, о*
- **s a k u z a t i v e m a i n s t r u m e n t á l e m** – *за, под*

Se třemi pády se pojí předložky:

- **s g e n i t i v e m, a k u z a t i v e m a i n s t r u m e n t á l e m** – *с*
- **s d a t i v e m, a k u z a t i v e m a l o k á l e m** – *по*

Předložky nevlastní se pojí pouze s jedním pádem, většinou s *g e n i t i v e m*, v ostatních případech potom s *d a t i v e m* (*вопреки, навстречу, согласно, благодаря*), s *a k u z a t i v e m* (*включая, исключая, несмотря на, спустя*) či s *i n s t r u m e n t á l e m* (*начиная, кончая*).

Na základě spojení předložky s pádem lze určit funkci ve větě. Nejčastěji se jedná o příslovečné určení. Uvádíme pouze nejčastější druhy příslovečných určení [PMRČ I., 1961, str. 449-455]:

- **u r č e n í m í s t n í**: *жить за городом, из-за леса выходила луна, читать между строк*
- **u r č e n í č a s o v á**: *накануне выборов, в продолжение заседания, по рассмотрении дела принять решение*
- **u r č e n í z p ů s o b o v á**: *написать на русском языке, завязать на узел, петь под Шаляпина.*
- **u r č e n í m í r y a m n o ž s t v í**: *на год старше, избить до крови, около сотни*
- **u r č e n í p ř í č i n y a d ů v o d u**: *сказать из вежливости, ввиду недостатка времени, в результате небрежной работы*

- **u r č e n í ú č e l o v á:** вода пригодная для питья, прибежать **на** помощь, **в** знак дружбы
- **u r č e n í p o d m í n k y:** ни **за** что не отдам, продать **за** сто рублей, продавать **по** рублю
- **u r č e n í z ř e t e l e:** ботинки для тебя велики, ошибиться **в** расчете, производительность труда поднялась **против** прошлого года
- **u r č e n í p r ů v o d n í c h o k o l n o s t í:** сделать **под** страхом наказания, не явиться **против** ожидания, обедать **по** группам

Co se týče užívání předložek v ruštině a češtině, existuje zde mnoho rozdílů. Je to dáno především jiným repertoárem předložek v obou jazycích, jednak v různosti jejich užívání. „Může jít o rozdíly týkající se významové struktury předložky (srov. ruské *до* a české *do*), nebo o rozdíly v jednotlivých případech užití, které jsou dány různými možnostmi představování; ty si dnes často ani neuvědomujeme (srov. př.: *jet do Tater, Krkonoš – jet na Šumavu, na Kavkaz*)“ [PMRČ I., 1961, str. 449].

Pro náš výzkum bude důležité zejména členění předložek z hlediska původu a složení, kdy budeme sledovat, s jakými předložkami se nejčastěji pojí podstatná jména slovesná a také jakou roli budou plnit ve větě.

1.4 Problematika překládání

I přes příbuznost češtiny a ruštiny, která s sebou nese značné shody ve větné stavbě obou jazyků, existují také určité rozdíly, a to jak v samotném repertoáru syntaktických prostředků, tak v jejich využití. O těchto rozdílech podle C. Bosáka [Bosák, 1953, str. 229] vypovídají tzv. „tvrdé překlady“, tzn. takové překlady, kde jsou jednotlivá slova přeložena správně, nicméně věty nejsou smysluplné. Děje se tak v případech, kdy překladatel nerespektuje zmíněné rozdíly ve větné stavbě jazyků či v jejím využití.

C. Bosák (o. c.) uvádí několik možností překladu tzv. nominálních vazeb (vazeb s podstatnými jmény slovesnými), srov. př. [Bosák, 1953, str. 229-231]:

1. Товарищ Сталин указывает на *недопустимость отрицания* языкового родства. – Soudruh Stalin poukazuje na to, že *nelze popírat* jazykovou příbuznost.
2. Таким образом, внутренние законы развития сказываются в *сохранении* языком своего качества, в *сохранении и развитии* им своего грамматического строя и своего основного словарного фонда. – Vnitřní zákony vývoje jazyka se tedy *projevují v tom*, že jazyk *zachovává* svou kvalitu, že *zachovává a rozvíjí* svou gramatickou stavbu.
3. Он включает в себя *оценку разработки советскими лингвистами* основных положений сталинского учения о языке. – Obsahuje *zhodnocení, jak sovětští lingvisté propracovávají* základní teze stalinského učení o jazyce.
4. Язык относится к числу общественных явлений, действующих за все *время существования общества*. – Jazyk patří ke společenským zjevům, působícím po celou *dobu existence lidské společnosti* (Nebo: ... po celou dobu, *co lidská společnost existuje*).
5. У классиков марксизма нигде нельзя найти ни *понимания* языка как надстройки над экономическим базисом, ни *намеков* на такое понимание. – U klasiků marxismu

-leninismu nikde nenajdeme ani *pojetí jazyka* jako nadstavby nad ekonomickou základnou ani *názna*ky takového pojetí.

Autor [Bosák, 1953, str. 231] na příkladech ukazuje, že v českých překladech odpovídá nominální vazbě nejčastěji vedlejší věta. V takových případech hovoříme o tzv. **dekondenzaci** větné stavby. Užití vedlejší věty je závazné zejména ve specificky ruských případech, kdy při podstatném jménu slovesném stojí instrumentál průvodce děje, srov. př. 2-3 výše. Někdy existují různé možnosti překladu, srov. př. 4 výše. Jindy je nutné nominální konstrukci zachovat i v českém překladu, srov. př. 5 výše. Hovoříme o **kondenzaci** větné stavby. Kondenzace znamená zhuštění jazykového projevu, kdy dáváme přednost užití syntaktických prostředků jmenné povahy před větou vedlejší [Lotko, 1999, str. 62]. V tomto konkrétním případě se dle J. V. Bečky [Bečka, 1992] jedná o kondenzaci stejné úrovně.

Při překladu nominálních vazeb se užívá také pojmu **verbalizace**. V tomto případě dochází k nahrazení nominální vazby slovesem, srov. př.: *Он очень опытный* – *Má velké zkušenosti* [přednášky z předmětu Úvod do teorie překladu].

Při překladu může nastat situace, kdy je nutné větu rozdělit na několik částí. Jedná se zejména o rozsáhlé větné konstrukce, srov. př. [Bosák, 1953, str. 243]: *При капиталистическом строе основой производственных отношений является капиталистическая собственность на средства производства при отсутствии собственности на работников производства – наемных рабочих, которых капиталист не может ни убить ни продать, ибо они свободны от личной зависимости, но которые лишены средства производства и чтобы не умереть с голоду, вынуждены продавать свою рабочую силу капиталисту и нести ярмо эксплуатации.* – *Za kapitalistického řádu je základem výrobních poměrů kapitalistické vlastnictví výrobních prostředků, přičemž se toto vlastnictví nevztahuje na lidi pracující ve výrobě – námezdní dělníky. Kapitalista je nemůže ani zabít ani prodat. Jsou osobně svobodni. Jsou však zbaveni výrobních prostředků, a aby nezemřeli hladem, jsou nuceni svou výrobní sílu prodávat kapitalistovi a nést jarmo vykořisťování.* Rozdělení věty si podle C. Bosáka vyžádala těžko přeložitelná jmenná vazba *при отсутствии собственности*. Nebylo však nutné rozdělit souvětí na čtyři věty.

Problémy při překládání způsobují také ruské výrazy *наличие, присутствие, отсутствие*, které je potřeba rozvést větou, srov. př. [Straková, rok, str. 237-8]:
при наличии колебаний в литературном произношении ... – V případě, že kolísání ...

1.5 Shrnutí

Podstatná jména slovesná jsou zmiňována zejména pro svou funkci kondenzační. Vazby s podstatnými jmény slovesnými – nevětné útvary (dle J. V. Bečky) – jsou tedy prostředkem kondenzace sdělení, nazývají se slovesné kondenzátory. Jejich zastoupení je patrné zejména ve stylu odborném, protože tento styl vyžaduje přesnost a jasnost. Konstrukce s podstatnými jmény slovesnými jsou statictější, přesnější a úspornější. Právě podstatné jméno slovesné totiž podle J. V. Bečky [Bečka, 1992] tvoří nejvyšší stupeň kondenzace.

Překládáme-li nominální vazby z ruštiny do češtiny, musíme se řídit danými pravidly. Nejčastěji volíme způsob dekonverzace větné stavby, kdy danou vazbu překládáme vedlejší větou. Jindy volíme ekvivalentní způsob kondenzace, tzn. užíváme jmenných prostředků. V některých případech si můžeme zvolit různé možnosti překladu.

Podstatná jména slovesná tvoří velmi bohatou skupinu slov užívanou zejména v ruském odborném jazyce. Prostudované materiály ukazují, že existuje široké spektrum sufixů, pomocí kterých se podstatná jména slovesná tvoří. Vyjmenovali jsme pouze nejužívanější z nich. Samozřejmě existuje celá řada dalších méně častých sufixů. Z hlediska morfologického se jedná o slova, která mají gramatické kategorie podstatných jmen, ale chovají se jako slovesa, s čímž souvisí i jejich význam ve větě. Podstatná jména slovesná tedy mohou mít funkci podmětu, předmětu, přívlastku, příslovečného určení, ale také funkci přísudku.

2. Praktická část práce

Praktická část práce spočívá v odborné analýze nashromážděného materiálu, který jsme získali excerpcí z odborné literatury různých oborů. Spektrum použité literatury je v našem případě poměrně široké. Použili jsme knihy věnované hudbě, tanci, sociální psychologii, medicíně, také ale technické psychologii nebo historii papežství. Postupně jsme nashromáždili pět set excerpčních lístků, na základě kterých provedeme odbornou analýzu podstatných jmen slovesných. V našem zkoumání se zaměříme zejména na tři hlediska – hledisko tvoření podstatných jmen slovesných, vazbu s předložkou, největší prostor věnujeme problematice překládání nominálních konstrukcí do češtiny.

2.1 Analýza tvoření podstatných jmen slovesných

Teorie nabízí bohaté spektrum nejčastěji užívaných sufixů (viz kapitola 1.1.2), pomocí nichž se podstatná jména slovesná tvoří. V našem případě jsou zastoupeny téměř všechny sufixy, některé méně, jiné více.

1. Nejpočetnější skupinu tvoří podstatná jména slovesná tvořená pomocí sufixu *-enu-e*. Tato slova jasně převažují. Odborný styl jich využívá velmi hojně. Z celkového počtu pět set excerpací je daný sufix zastoupen v 201 případech, což jsou dvě pětiny, přičemž 185 deverbativ je tvořeno od kořenů sloves II. časování, srov. př.:

- *усиление* (усилить)
- *подчинение* (подчинить)
- *отождествление* (отождествить)
- *опущение* (опустить)
- *увеличение* (увеличить)
- *провозглашение* (провозгласить)

- *употребление* (употребить)
- *определение* (определить)

Srov. př.:

- *Папство использовало свое сближение с Карлом в целях увеличения собственного авторитета в огромных владениях императора* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 65].
- *Для определения объема оперативной памяти можно применить такой метод* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 127].

Pouze v 16 případech jsou deverbativa odvozena od slovesného základu zakončeného souhláskou, srov. př.:

- *привлечение* (привлекать, привлечь)
- *достижение* (достигнуть, достичь)
- *приведение* (приводить, привести)
- *нападение* (нападать, напасть)
- *проведение* (проводить, провести)
- *внесение* (вносить, внести)

2. Druhou početnou skupinou jsou podstatná jména slovesná tvořená sufixem *-ни-е* zastoupená asi jednou pětinou. Tvoří se od sloves I. časování, jejichž kořen je zakončen na -а, -е, srov. př.:

- *оказание* (оказать)
- *основание* (основать)
- *восстание* (восстать)
- *содержание* (содержать)
- *влияние* (влиять)
- *усовершенствование* (усовершенствовать)
- *исследование* (исследовать)
- *преодоление* (преодолеть)

Srov. př.:

Стало очевидным, что мозг – это очень сложная система, для исследования которой потребуются все знания, накопленные человечеством [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 115].

Velmi často však tato slova označují také výsledek děje, srov. př.:

В связи с появлением и развитием кибернетики – науки, исследующей принципы функционирования систем огромной сложности, возникли новые возможности исследования мозга, проникновения в его тайны на основе современных математических и физических представлений [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 115].

Tyto dva způsoby tvoření podstatných jmen slovesných jsou nejméně omezené, tudíž jimi vzniká podstatná část veškerých deverbativ. Zastoupení slov je tak velice různorodé. Tyto dvě skupiny tvoří tři pětiny celkového počtu našich excerpceí, jsou tvořena od širokého spektra sloves, opakují se tedy jen zřídka.

3. Třetí nejsilněji zastoupenou skupinou v našem materiálu jsou slova s ***nulovým sufixem***. V našem případě jsou zastoupena pouze podstatná jména slovesná mužského rodu, srov. př.:

- *рост*
- *анализ*
- *переход*
- *поиск*
- *сбор*
- *выбор*
- *приток*
- *прием*

Nejčastěji se nám opakuje slovo *рост*, které je relativně neutrální, tzn. není charakteristické pouze pro danou odbornou oblast, srov. př.:

- По опытным данным К. С. Цицларда с ростом числа ... преимущество малых углов возрастает [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1966, 393].

- По мере роста отдельных общин епископы окружали себя разными должностными лицами, в круг обязанностей которых входила и проповедническая деятельность, наряду с работой по улаживанию финансовых, судебных, полицейских и иных вопросов [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 10].

4. Vedoucí postavení mezi méně užívanými sufixy má v našem materiále skupina podstatných jmen slovesných tvořených sufixem **-к-а**, srov. př.:

- *оценка*
- *постановка*
- *дозировка*
- *выработка*
- *проверка*
- *оглядка*
- *сортировка*
- *блокировка*

Také v tomto případě dochází k posunu významu u některých slov, místo děje označují jeho výsledek, srov. př.:

- При желании можно было бы начать и с Аристотеля, использовавшего понятие субъективного вероятного и правдоподобно при разработке своей поэтики [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 81].

- Автоматизированный и программированный сбор информации, разработка способов наиболее показательного представления необходимых данных позволяют ... освободить дополнительное время врача для обеспечения главной его функции ... [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 164].

5. Podobné zastoupení mají v našem materiále také podstatná jména slovesná tvořená pomocí sufixu **-ие**. Většina těchto slov je v našem případě tvořena od sloves II. typu zakončených na **-ствовать**, srov. př.:

- *наличествовать* – *наличие*

- *отсутствовать – отсутствие*
- *действовать – действие*
- *воздействовать – воздействие*

Jen zanedbatelná část od sloves I. a X. typu s kořenem zakončeným na *-a, -u*, srov. př.:

- *противоречить – противоречие*
- *созвучить – созвучие.*

Srov. př.:

- *Каков был доход папских водчин, сказать трудно ввиду отсутствия точных данных; ... [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 43].*
- *Неудача была обусловлена тем, что искусственная система управления, заменявшая одну из систем гомеостаза, оказалась не связанной с системами более высоких уровней и поэтому вступила в противоречие с ними [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 87].*

6. Podstatná jména slovesná se sufixem *-tu-e* se nevyskytují příliš často. Je to zapříčiněno především tím, že tato podstatná jména slovesná se tvoří od sloves s jednoslabičným kořenem, kterých existuje velice málo. I přesto ho na základě našeho materiálu zařadíme spíše k té části deverbativ, která se vyskytují hojněji, poněvadž ve srovnání se zbylými sufixy lze říci, že je hojně zastoupen, srov. př.:

- *развитие*
- *участие*
- *восприятие*
- *принятие,*

přičemž nejčastěji se setkáváme se slovy *развитие* a *участие*, srov. př.:

- *Практические потребности раздвигают свои рамки по мере развития культуры ...[Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 22].*
- *Расчет оказался правильным, и на папском престоле благодаря участию в голосовании военных поселений, очутился ставленник земельных магнатов Константин II (767-769) [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 58].*

7. Poslední početnější skupinou jsou podstatná jména slovesná tvořená od kořenů sloves za pomoci sufixu **-аций-**, jedná se o podstatná jména ženského rodu, srov. př.:

- *реализация*
- *эксплуатация*
- *эволюция*
- *конкуренция*
- *регистрация*

Srov. př.:

- *Вместе с тем в ходе этой «реализации» отношения между людьми (...) вновь воспроизводятся* [Андреева, Г. М.: Социальная психология, 1980, 84].
- *В условиях эксплуатации ступень эжектора часто работает на режимах, отличающихся от расчетного* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 430].

8. Zanedbatelnou skupinou jsou v našem případě podstatná jména slovesná se sufixem **-ств-о**, srov. př.: *вмешательство, сотрудничество, -ость*, srov. př.: *потребность, взаимозаменяемость, -б (а)*, srov. př.: *борьба, жалоба*.

Srov. př.:

- *Это открывало возможность как для феодального сепаратизма, так и для постоянного вмешательства франского короля* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 61].
- *Было бы нелегко излагать шаг за шагом рост различий в рамках повторности как принципа формирования* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 41].
- *Тот же подход эффективен и при борьбе с ошибками восприятия и внимания* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 57].

V našem případě vůbec není zastoupen sufix **-ом-а (-ем-а)**, **-ок** či sufix **-аж/-ож**.

Na základě našeho materiálu jsem dospěli k závěru, že sufix u podstatných jmen slovesných je podmíněn také oblastí výskytu. Vezmeme-li v úvahu čtyři nejzastoupenější sufixy v našem případě, tj. sufix **-ени-е, -ни-е, nulový sufix a sufix -к-а**, lze konstatovat,

že *nulový sufix* či sufix *-κ-a* je charakteristický spíše pro přírodní vědy, tj. v našem případě medicína a technické obory. Velmi bohatě je zastoupen také v hudbě. Naopak sufixy *-enu-e*, *-nu-e* se vyskytují spíše v oborech humanitních, tj. v našem případě sociální psychologie a historie papežství.

Jsme si však vědomi, že kdybychom excerpovali z jiné literatury, naše výsledky by mohly být rozdílné.

Kvantitativní tabulka zastoupení jednotlivých sufixů v našem materiálu:

	kvantitativní zastoupení	procentuální zastoupení
sufix <i>-enu-e</i>	201	40,2 %
sufix <i>-nu-e</i>	105	21 %
<i>nulový sufix</i>	77	15,4 %
sufix <i>-κ-a</i>	35	7 %
sufix <i>-ue</i>	22	4,4 %
sufix <i>-tu-e</i>	19	3,8 %
sufix <i>-aцuй-</i>	14	2,8 %
jiné	11	2,2 %
sufix <i>-ctв-o</i>	6	1,2 %
sufix <i>-octь</i>	6	1,2 %
sufix <i>-б (a)</i>	4	0,8 %
sufix <i>-om-a (-em-a)</i>	-	-
sufix <i>-ок</i>	-	-
sufix <i>-аж/-ож</i>	-	-

2.2 Analýza podle užití předložky

V této kapitole se budeme věnovat předložkové vazbě podstatného jména slovesného. Bude nás zajímat, s jakými předložkami se podstatná jména slovesná pojí. Budeme zkoumat předložky z hlediska jejich původu a z hlediska syntaktické funkce předložkového spojení dle kapitoly 1.3 teoretické části práce.

2.2.1 Analýza podle původu předložky

Na základě kapitoly 1.3 jsem rozdělili předložky v našem materiálu do dvou skupin podle původu, a to na předložky **vlastní** a **nevlastní**. Jejich poměrné zastoupení je velmi vyrovnané, tzn. nelze tvrdit, že by ten či onen druh jasně převládal. Lehkou převahu mají předložky vlastní, tedy takové, které se vyskytují pouze ve funkci předložek, srov. př.: **в, из, от, к, по, на, под, перед, через, против, для, при**, zejména předložky *для* a *при*, které se vyskytují v jedné třetině našeho materiálu.

Srov. př.:

Однако нестрогость схемы снижает ее возможности для познания структуры взаимодействия [Андреева, Г. М.: Социальная психология, 1980, 120].

Руки при выполнении этого battement во всех направлениях, как правило, сохраняют 2-ю позицию, выполненную перед началом движения [Тарасов, Н. И.: Классический танец, 1981, 113].

Předložky nevlastní se dále člení do tří podskupin – příslovečné, jmenné, slovesné.

1. Drtivou převahu mají v našem případě předložky **j m e n n é**, které zastupují předložky nevlastní téměř z devadesáti procent. Skládají se z předložky a abstraktního podstatného jména, srov. př.:

- *в целях*,

- в отношении,
- в момент,
- в интересах,
- во время,
- в смысле
- по мере
- в деле
- с целью
- путем

Srov. př.:

- Небольшая часть анализируемого газа прогоняется через капиллярную трубку с целью понижения давления газа до 15 мм рт. ст [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 243].
- По мере увеличения толщины кромки заметное влияние приобретают потери, связанные с внезапным расширением потока [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 488].

2. Další skupinou jsou předložky *p ř í s l o v e ě n é* tvořené od příslovčí. Tento typ nevlastních předložek je v našem materiále zastoupen z jedné desetiny, srov. př.:

- вне
- после

Srov. př.:

- Вне интонации и вне осознания процесса интонирования я не вижу возможности исследования музыки как диалектического становления ... [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 195].
- Дальнейшее после изложения темы воздем формование фуги *cis-moll* Баха поможет осознать роль толчка [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 55].

3. Velmi zanedbatelnou skupinu tvoří předložky *s l o v e s n é* tvořené od přechodníků, srov. př.:

- *несмотря на*
- *благодаря*

Srov. př.:

- *Несмотря на* могучий давний рост культовой и придворной вокальной полифонии, инструментальный «полифонизм» как самостоятельное явление (...) должны были создавать и свои принципы оформления, и ... [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 252].
- *Благодаря* своему влиянию и богатству папа мог оказывать помощь тем, кто отдавал ему свою землю, защищать их от чрезвычайных налоговых притеснений императорских чиновников [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 40].

Na základě kapitoly 1.3 si budeme všimnout ještě jiného rozdělení předložek, a to rozdělení podle jejich formálního složení. Z tohoto hlediska hovoříme o předložkách **jednoduchých a složených**.

1. J e d n o d u c h é předložky sestávají pouze z jednoho slova, srov. př.:

- *в*
- *без*
- *для*
- *ради*
- *после*
- *против*
- *посредством*
- *вследствие*
- *благодаря*
- *согласно*

Srov. př.:

- Просто вследствие явной выраженности отклонений этот этап быстротечен и не замечается нами [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 165].
- В отличие от такого узнавания посредством сравнения узнавание в первом случае обозначают как абсолютное узнавание или различение [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 34].

2. Složené předložky sestávají z několika slov, srov. př.:

- в целях
- в момент
- без учета
- в рамках
- во время
- в смысле
- в результате
- в связи с
- с точки зрения
- в зависимости от

Náš materiál vypovídá o širokém spektru složených předložek. S velkou převahou se objevuje předložka *в результате*, dále *по мере*, *во время*, *за счет*, srov. př.:

- В процессе жизнедеятельности работоспособность системы падает в результате накопления «ошибок» [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 81].
- По мере увеличения христианских общин росло и богатство отдельных епископских церквей, в силу чего церковь сделалась могущественным земельным собственником [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 11].

Excerpce ukazují, že jednoduchých předložek se vyskytuje dvakrát více než předložek složených.

Kvantitativní tabulka zastoupení jednotlivých typů předložek v našem materiálu:

předložky		kvantitativní zastoupení	procentuální zastoupení
podle původu	vlastní	285	57 %
	nevlastní	215	43 %
	jmenné	189	87,9 %
	přísluvečné	18	8,4 %
	slovesné	8	3,7 %
podle složení	jednoduché	342	68,4 %
	složené	158	31,6 %

2.2.2 Analýza podle syntaktické funkce předložkového spojení

V této kapitole si ukážeme jakou syntaktickou funkci plní podstatná jména slovesná ve vazbě s předložkou. Podle kapitoly 1.2 teoretické části práce může mít podstatné jméno slovesné ve větě několik funkcí. Budeme sledovat, jaké role hraje podstatné jméno slovesné v našem materiálu a jaké předložky tuto roli určují. Daná úloha nebude vůbec jednoduchá, neboť jak uvádí V. Skalička [Skalička, 1942/43] jmenné tvary slovesné jsou hraničními útvary, což může vést ke sporům při přesném rozlišení slovních druhů.

Podstatné jméno slovesné tedy může mít ve větě funkci podmětu, přísudku, přímého či nepřímého předmětu, přívlastku, přístavku či přísluvečného určení (viz kapitola 1.2).

V našem materiálu se podstatné jméno slovesné vyskytuje ve funkci A) přísluvečných určení, B) přívlastku neshodného a C) předmětu nepřímého. Nejčastěji však plní **funkci přísluvečných určení**, která je uvedená především složenými nevlastními předložkami. Přísluvečná určení tvoří přibližně 80 % našeho materiálu.

1. Nejčastěji se jedná o p ř í s l o v e č n á u r č e n í č a s u, která výrazně převažují nad ostatními příslovečnými určeními; ve srovnání s těmi nejzastoupenějšími tvoří příslovečná určení času více než jejich dvojnásobek. Tato funkce je určována jak jednoduchými, tak i složenými předložkami, přičemž spektrum složených předložek je jednoznačně bohatší, je tvořené jmennými předložkami, srov. př.:

- *за время*
- *с момента*
- *в момент*
- *во время*
- *в ходе*
- *в процессе,*

přesto však vazby podstatného jména s jednoduchou předložkou převažují. Jsou frekventovanější, srov. př.:

- *после*
- *перед*
- *при,*

přičemž předložka *при* tvoří asi polovinu veškerých našich příslovečných určení času. Srov. př.:

- *Корпус все время подтянут, особенно во время поднимания на полупальцы* [Тарасов, Н. И.: Классический танец, 1981, 112].
- *Отсюда следует, что частица несжимаемой жидкости деформируется в процессе движения так, что объем ее сохраняется неизменным* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 24-5].
- *Нам часто кажется, что после неудачи нам должно обязательно повезти, что после удачи, наоборот, редко везет* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 83].
- *Однако испытуемые не знали точно, где действительно находился указатель при предыдущем предъявлении* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 47].

2. Druhou velmi častou funkcí podstatného jména slovesného ve vazbě s předložkou jsou **п р í с л о в е ч н á у р ч е н í п р í č и н у**, uvedená jednoduchými i složenými předložkami, srov. př.:

- *от*
- *при*
- *ввиду*
- *вследствие*
- *благодаря*
- *в результате*
- *в силу*
- *за счет*
- *из-за*

Srov. př.:

- *Кроме того, вследствие возникновения потерь во входной части и образования пограничного слоя характер изменения проходных сечений не будет соответствовать расчетному* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 410].
- *Наибольшие погрешности возникают за счет неучета вязкости* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 452].
- *В результате конкуренции возникают помехи* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 83].
- *Расчет оказался правильным, и на папском престоле благодаря участию в голосовании военных поселений, очутился ставленник земельных мзгнатов Константин II* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 58].

3. Frekventovaná jsou **п р í с л о в е ч н á у р ч е н í п о д м í н к у**, uvedená předložkami jednoduchými i složenými, srov. př.:

- *в*
- *при*
- *в случае*
- *в условиях*

- с учетом
- по мере

Srov. př.:

- Вообще говоря, диагностический процесс возможен только при наличии определенного объема информации [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 148].
- По представлениям Е. Н. Соколова, ориентировочный рефлекс возбуждается импульсами рассогласования при несовпадении афферентного раздражителя с нервной моделью стимула [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 122].
- Мы видели ..., что сравнение данных о пропускной способности различных каналов передачи информации в условиях решения однотипных задач может пролить некоторый свет на интересующие нас вопросы [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 41].
- С учетом отрыва потока потери и положение скачка будут отличаться от рассчитанных указанным способом [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 361].

Na základě těchto výsledků naší analýzy se můžeme částečně přiklonit k tvrzení J. V. Bečky [Bečka, 1992], který uvádí, že velmi často jsou v odborném stylu zastoupena nominální příslovečná určení času či podmínky. Pouze částečně proto, že na základě našeho materiálu můžeme souhlasit jen s první částí tvrzení, příslovečná určení podmínky jsou v našem případě co do kvantitativního zastoupení až na třetím místě.

4. Mezi častěji užívaná příslovečná určení lze zařadit také **п р í s l o v e č n á u r č e n í ú č e l u**, uvedená typickými účelovými předločkami, srov. př.:

- с целью
- в целях
- в интересах
- ради
- для,

kdy předložka *для* tvoří více než polovinu. Ale také méně častými předložkami, srov. př.:

- *в*
- *на*

Srov. př.:

- *Папство использовало свое сближение с Карлом в целях увеличения собственного авторитета в огромных владениях императора* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 65].
- *Точно также приходится ради большего сосредоточения внимания на изучении свойств и принципов формирования музыки, вытекающих из знаков ее движения и способов ее запоминания, оставить здесь в стороне ряд других факторов, влияющих на характер движения и формирования, но не меняющих их по составу.* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 30].
- *Для лучшего сохранения выворотности раскрывать ногу перед следует пяткой и закрывать носком* [Тарасов, Н. И.: Классический танец, 1981, 113].
- *На образование вторичного течения затрачивается часть кинетической энергии потока* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 301].

5. Hojně se v našem materiále vyskytují také př í s l o v e č n á u r č e n í **z p ů s o b u**, uvedená převážně jednoduchými předložkami, srov. př:

- *в*
- *путем*
- *посредством*
- *в виде*

Srov. př.:

- *Эта способность в элементарном виде проявляется в выработке условных рефлексов у животных* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 120].
- *Выявление это достигается путем осуществления каждого из членов группы определенных «выборов» из всего состава группы по заданному критерию* [Андреева, Г. М.: Социальная психология, 1980, 88].

- В отличие от такого узнавания посредством сравнения узнавание в первом случае обозначают как абсолютное узнавание или различение [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 34].

6. Zanedbatelnou skupinou jsou p ř í s l o v e ě n á u r ě n í **p r ů v o d n í c h o k o l n o s t í** jako významový odstín příslovečného určení způsobu [PMRČ] uvedená předložkami, srov. př.:

- с
- при
- под
- наряду с
- по мере

Srov. př.:

- В последнее время некоторые авторы высказывали в связи с изучением этого вопроса необычные гипотезы [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 51].

7. Zanedbatelné procento tvoří také p ř í s l o v e ě n á u r ě n í **z ř e t e l e** uvedená předložkami, srov. př.:

- с точки зрения
- с учетом
- в смысле

Srov. př.:

- ..., точно так же позволяет называть произведение статичным, но уже в смысле противоположения музыке динамически-подвижной [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 51].

Frekventovanou funkcí podstatného jména slovesného v předložkové vazbě je též funkce **n e s h o d n é h o p ř í v l a s t k u** uvedená předložkami pouze jednoduchými vlastními, srov. př.:

- *o*
- *в*
- *к*
- *от*
- *на*
- *для*,

kdy předložka *для* má ve srovnání s ostatními předložkami většinové zastoupení.

Srov. př.:

- «Поток слов, писаний и посланий» хлынувший по адресу Каликста, отчасти и послужил поводом к точному установлению священных книг, содержание которых было объявлено каноническим [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 15].
- Впрочем, отказ Атиллы от нападения на Рим мог действительно иметь место, ... [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 31].
- Притязания папы Адриана на возвращение ему отнятых императором Львом III земель были оставлены без внимания [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 52].
- Одно из первых оснований для выбора той или иной модальности было выдвинуто Норбертом Винером [Бобнева, М. И: Техническая психология, 1966, 39].

Подstatná jména slovesná v předložkové vazbě, která plní syntakticky funkci přívlastku neshodného se ale mohou z hlediska sémantického chovat jako některá příslovečná určení, srov. př.:

- *Описывая тяжелое положение Рима при вступлении Августа во власть, когда народ представлял собою «скопище вольноотпущенников и чужеземцев», ...* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 18],
- kdy se jedná o přívlastek neshodný (se sémantikou časovou), neboť vazba *при вступлении* se váže k podstatnému jménu *положение*, nikoli k *описывая*.

- Сам Карл смотрел на себя как на опору религии и защитника папы в деле насаждения «истинной веры» [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 65],

– kdy se opět jedná o přívlastek neshodný, který se sémanticky chová dle našeho názoru jako příslovečné určení průvodních okolností.

- Учитывая сложность индивидуального дозирования и контроля лечебных процедур в условиях массового курортного лечения, ряд авторов предлагает использовать в этих условиях методы кибернетики [Парин, В, В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 234],

– v daném případě se jedná o přívlastek neshodný, který se dle našeho názoru chová jako příslovečné určení podmínky.

Třetí nejčastější funkcí podstatného jména slovesného ve větě je **n e p ř í m ý p ř e d m ě t**, uvedený také předložkami jednoduchými vlastními, srov. př.:

- o

- в

- к

- от

- на

Srov. př.:

- Вернемся к рассмотрению процесса в ступени эжектора [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 423].

- Тем не менее при особой организации этого бессмысленного материала его запоминание ни чем не отличалось от запоминания осмысленного материала [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 49].

- Карл настаивал на прибавлении к этой формуле слов: «и от сына» [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 67].

Jak jsme se již zmínili v úvodu této kapitoly, podstatná jména slovesná jsou hraniční útvary, a proto při určování jejich syntaktické funkce ve větě mohou vznikat spory, kdy je možné dané podstatné jméno slovesné v předložkové vazbě přiřadit k několika typům příslovečných určení, nebo v sebe mohou přecházet, srov. př.:

- *Под впечатлением этой расправы епископская кафедра в течение почти года пустовала, и только в июле 259 г. епископом был избран Дионисий* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 20],

– v daném případě lze uvažovat o příslovečném určení příčiny či průvodních okolností.

- *Иной подход стал возможен совсем недавно в связи с успехами в области молекулярной и клеточной биологии и исследовании обмена информации на этих низших уровнях* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 116]

– také v tomto případě lze uvažovat o příslovečném určení příčiny či průvodních okolností.

- *Ряд фактов о нарушении процессов памяти, затруднении образования новых условных рефлексов при введении животному ингибиторов синтеза нуклеиновых кислот интерпретировался до недавнего времени в отношении подтверждения роли кода РНК в обеспечении запоминания* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 126],

– v daném případě se jedná o příslovečné určení způsobu, které může volně přecházet do příslovečného určení zřetele.

Podstatná jména slovesná v předložkové vazbě se tedy v našem materiálu vyskytují ve třech funkcích: 1) příslovečná určení, 2) přívlastek neshodný a 3) předmět nepřímý. Příslovečná určení tvoří asi 80 % materiálu. Je zde zastoupena většina druhů příslovečných určení. Nejčastěji se však setkáváme s příslovečnými určeními času. Přibližně stejně jsou zastoupená příslovečná určení příčiny, účelu a podmínky. Minimální zastoupení mají příslovečná určení zřetele a průvodních okolností. Vyrovnaná je funkce přívlastku shodného a předmětu nepřímého.

2.3 Analýza překladových možností

Poslední část našeho zkoumání zahrnuje problematiku překládání podstatných jmen slovesných v předložkové vazbě, která bude asi nejzajímavější částí celé naší analýzy. Budeme pracovat především s pojmy kondenzace a dekondenzace větné stavby. Ukážeme si, kdy je možné při překladu do češtiny danou nominální konstrukci zachovat, tedy užít stejného stupně kondenzace (případně nižšího – třetího stupně kondenzace – infinitiv) a kdy je nutné danou konstrukci přeložit vedlejší větou, čili dekondenzovat sdělení. V případě dekondenzace sdělení budeme zkoumat příčiny nutnosti užití vedlejší věty. Při překladu tedy může dojít k zachování stejného stupně kondenzace větné stavby či k její dekondenzaci. Náš materiál však ukazuje ještě jiný způsob překladu, a to vynechání dané konstrukce – v takovém případě hovoříme o redukci.

2.3.1 Kondenzace sdělení

V našem materiálu se nejčastěji setkáváme s překladem pomocí zachování stejné míry kondenzace. Jedná se konkrétně o více než 80 % našeho materiálu. Může však také dojít ke snížení stupně kondenzace.

A) Nejhojněji je v našem případě užito stejně ho stupně kondenzace podle koncepce J. V. Bečky (viz. kapitola 1.2).

1. Nejpočetnější skupinu v tomto ohledu tvoří v našem materiálu užití **f o r m á l n í k o n d e n z a c e**, kdy se jedná o plnou ekvivalenci, tj. o stejný způsob překladu při zachování stejné předložky, deverbativa a kdy nedochází k významovému posunu, srov. př.:

- *При установившемся движении количество движения меняется только в связи с изменением положения частицы* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 30].

- *При устáленém pohybu se mění hybnost pouze při změně polohy částice* [Dejč, М. Е.: Technická dynamika plynů, 1967, 32].

- *Победой над готами Деций укрепил внешний мир; путем же усиления влияния старой римской религии он стремился упрочить и внутренний* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 19].

- *Вítězstvím nad Góty Decius upevnil vnější mír; prostřednictvím posílení vlivu starého římského náboženství se snažil upevnit i vnitřní mír* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1986, 17].

2. V dalším případě se jedná o užití **stejného stupně kondenzace**, dochází však ke **změně předložkové vazby**, která může, ale nemusí způsobit významový posun, srov. př.:

- *Обычно для выработки условного рефлекса у человека требуется несколько сочетаний вызванного тем или иным путем действия и сигнала, в ответ на который это действие должно быть совершено* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 13].

- *Обыikle se при vytváření podmíněného reflexu vyžaduje od člověka několik kombinací vyvolaných tím nebo jiným způsobem činnosti a signálem, na který jako v odpověď musí být proveden úkon* [Bobněvová, M. I.: Technická psychologie, 1968, 15].

V daném případě se příslovečné určení účelu mění na příslovečné určení času.

- *Для проверки своих гипотез И. П. Павлов ставил новые опыты, как бы моделировал найденное им решение* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 119].

- *К prověřování svých hypothes prováděl I. P. Pavlov nové pokusy, jež měly být modelem jeho teoretického předpokladu* [Parin, V. V.: Úvod do lékařské kybernetiky, 1967, 93].

3. Pro danou skupinu je charakteristické užití **stejněho stupně kondenzace**, kdy dochází k **záměně předložek složených jednoduchými** či naopak **jednoduchých složenými**, srov. př.:

- *В ходе опыта, однако, оказалось, что эта система ожидания не оправдывает себя, она не подкрепляется результатами выборов* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 88].

- *Бěhem pokusu se ovšem ukázalo, že tento systém očekávání není oprávněný a nepodřizuje se pravidlům náhodného výběru* [Bobněvová, M. I.: Technická psychologie, 1968, 97].

- *Выявление общего, типичного невозможно путем изучения лишь содержания индивидуальных сознаний членов группы ...* [Андреева, Г. М.: Социальная психология, 1980, 202].

- *Odhalení obecného, typického není možné na základě zkoumání pouhého obsahu individuálních vědomí členů skupiny ...* [Andrejevová, G. M.: Sociální psychologie, 1984, 196]

4. Následující možnost překladu využívá **záměny předložkových vazeb vazbou pádem** (instrumentálem), srov. př.:

- *Вторая система эндокринная. Она осуществляет активацию различных органов путем выделения особых веществ – гормонов* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 97].

- *Дruhý, endokrinní, aktivuje různé orgány sekrecí zvláštních látek – hormonů* [Parin, V. V.: Úvod do lékařské kybernetiky, 1967, 76].

- *Инвенции Баха содержат много возможностей для наблюдения за многоразличными способами формования материала путем прямого и возвратного движения, ...* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 43].

- *Bachovy invence bohatě umožňují pozorovat rozmanité způsoby formování materiálu přímým a zpětným pohybem ...* [Asafjev, B. V.: Hudební forma jako proces, 1965, 44].

5. Setkáváme se též se způsobem **kondenzace bez** užití **předložkové vazby**, kdy se předložka vytrácí a podstatné jméno slovesné zaujímá v české větě funkci podmětu, srov. př.:

- *При отрезке кромки по способу ... угол ... уменьшается с уменьшением ...* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 495].

- *Odřezávání vydutého povrchu (...) vede při zmenšování ... ke zvětšení ...* [Dejč, М. Е.: Technická dynamika plynů, 1967, 484].

- *В осуществлении переходных процессов в той или иной степени участвуют все регулирующие системы* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 99].

- *Realisace přechodových procesů se účastní v různé míře všechny regulační systémy* [Parin, V. V.: Úvod do lékařské kybernetiky, 1967, 77].

B) Pouze zanedbatelnou skupinu tvoří v našem případě způsob překladu pomocí **s n í ž e n í s t u p n ě k o n d e n z a c e**, a to z nejvyššího čtvrtého na třetí stupeň (tzv. dekonzenzační předstupeň), tj. na užití infinitivu, srov. př.:

- *Папская канцелярия вела особый список лиц, имевших право на получение продуктов и товаров из горей, причем в список пападали жители не только Рима, но и других городов Италии* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 44].

- *Папешská kancelář vedla zvláštní seznam osob, které měly právo obdržet plodiny a zboží z horrei, přičemž do těchto seznamů byli zaneseni nejenom obyvatelé Říma, ale i jiných měst Itálie* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 37].

- *Задача испытуемого состояла в определении положения указателя по ближайшему отмеченному делению и в регистрации своего показания* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 46].

- *Úkolem pokusné osoby bylo určit polohu ukazatele podle nejbližšího označeného dílku a zaregistrovat tento údaj* [Bobněvová, M. I.: Technická psychologie, 1968, 52].

2.3.2 Dekondenzace sdělení

Dekondenzace sdělení znamená, že při překladu nominálních konstrukcí z ruštiny do češtiny dáváme přednost plnému slovesu, tzn. užíváme vedlejších vět (viz. kapitola 1.4). Co se týče kvantitativního zastoupení tohoto způsobu překladu, musíme konstatovat, že se v našem materiálu vyskytoval velmi zřídka v porovnání se způsobem zachování kondenzace, avšak méně než 20 %, přesto dost hojně, abychom vypožorovali příčiny nutnosti užití plného slovesa.

Na základě našeho materiálu jsme vypožorovali celkem čtyři důvody užití dekonzenzace sdělení při překladu nominálních konstrukcí:

- důvody obsahové
- důvody strukturní
- důvody lexikální
- důvody stylistické

1. D ů v o d y o b s a h o v é neboli sémantické – při zvláštních kontextech, v našem případě se jedná o příslovečná určení účelu a podmínky, která dávají přednost plnému slovesu před nominální konstrukcí, srov. př.:

- *Рассмотрим в заключение некоторые результаты опытов, проведенных с целью снижения потерь в диффузорах с большими углами раствора* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 399].

- *Завěрем probereme některé výsledky zkoušek uskutečněných proto, aby bylo umožněno snížit ztráty в дифузореch с velkými úhly rozevření* [Дејч, М. Е.: Technická dynamika plynů, 1967, 396].

- *При зрительном рассматрении музыки – вне звучания – такого процесса не существует, а есть всякого рода механические добавления, ложные кадансы, укорочения, и т. п.* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 87].

- *Chápe-li někdo hudbu vizuálně – beze zvuku – pak pro někoho takový proces neexistuje, ale zato se objevují nejrůznější mechanické doplňky, klamné závěry, krácení, apod.* [Asafjev, B. V.: Hudební forma jako process, 1965, 89].

2. Důvody strukturní – jedná se o nejobsáhlejší skupinu důvodů. Je zde spousta příčin, které vyžadují dekonduzaci sdělení, uděláme tedy přehled těch nejzajímavějších a zároveň nejdůležitějších:

a) stojí-li při ruském slovesném podstatném jménu *instrumentál průvodce děje*, srov. př.:

- *Но как быть в том случае, когда мы имеем дело с творческим процессом, с решением человеком новой сложной задачи* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 10].

- *Ale jak to bude vypadat в případě, kdy pracujete с tvůрчим процесем, кdy člověk řeší nový složitý úkol* [Бобневová, М. И.: Техническая психология, 1968, 12].

- *Выявление это достигается путем осуществления каждым из членов группы определенных «выборов» из всего состава группы по заданному критерию* [Андреева, Г. М.: Социальная психология, 1980, 88].

- *Tohoto odhalení se dosahuje tak, že každý z членů skupiny provede podle daného критерия určitý „výběр“ ze zbytku skupiny* [Андреевová, Г. М.: Социальная психология, 1984, 89].

b) stojí-li při ruském slovesném podstatném jménu *akuzativ objektu*, srov. př.:

- *Общность всех этих ответов состоит в урoвнoвешивании системы целостного организма путем приведения ее к стационарному режиму* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 98].

- *Социальным rysem всех těchto reakcí je vyvažování celého organismu tak, aby bylo dosaženo стационарного режима* [Парин, В. В.: Úvod do lékařské kybernetiky, 1967, 65].

c) stojí-li při ruském slovesném podstatném jménu jak *a k u z a t i v o b j e k t u*, tak *i n s t r u m e n t á l p r ů v o d c e d ě j e*, srov. př.:

- *Осиу удалось убедить Константина в том, что этот термин должен быть признан во всем христианском мире путем провозглашения его вселенским собором* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 26].

- *Osiovi se podařilo přesvědčit Konstantina o tom, že tento termín se musí uznat v celém křesťanském světě tak, že jej vyhlásí celocírkevní kocil* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 23].

- *Ряд восстаний вспыхнул в среде свободных саксов, выступивших против закрепощения их франскими феодалами* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 66].

- *Mezi svobodnými Sasy, kteří vystoupili proti podrobování franskými feudály, vypukla řada povstání* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 55] – příklad jde proti tendenci.

d) stojí-li při ruském slovesném podstatném jménu *g e n i t i v a g e n t a*, srov. př.:

- *Впрочем, отказ **Аттилы** от нападения на Рим Мог действительно иметь место, ...* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 31].

- *Ostatně to, že se Attila zřekl útoku na Řím, se mohlo skutečně stát, ...* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 26].

- *Таким путем достигается предельное сгибание коленного и голеностопного суставов без отделения пяток от пола* [Тарасов, Н. И.: Классический танец, 1981, 108].

- *Tak dosáhne maximálního pokrčení v kolenním kloubu, aniž se paty odlepí od podlahy* [Tarasov, N. I.: Klasický tanec, 1981, 62].

e) je-li v ruštině k o m p l i k o v a n á k o n s t r u k c e v ě t y (obmykání), srov. př.:

- *Карл настаивал на прибавлении к этой формуле слов: «и от сына»* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 67].
- *Karel trval na tom, aby se k této formuli přidala slova „i ze syna“* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 56].
- *Особое значение, в смысле привлечения на сторону Льва III полукрестьянских и крестьянских элементов, сыграл сборник законодательных актов «Эклогия», ...* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 51].
- *Zvláštní význam proto, aby byly prorolnické a rolnické živly přivedeny na stranu Lva III., měl sborník zákonodárných aktů Ekloga, ...* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 441].

f) dochází-li v ruské konstrukci věty k n a h r o m a d ě n í p á d ů, rozvíjejících větných členů u deverbativa, srov. př.:

- *Расчет оказался правильным, и на папском престоле благодаря участию в голосовании военных поселений, очутился ставленник земельных мнатов Константин II (767-769)* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 58].
- *Jak se ukázalo, byla kalkulace správná a díky tomu, že se hlasování zúčastnily vojenské osady, ocitl se na papežském stolci kandidát zemědělských magnátů Konstantin II (767-769)* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 49].
- *Стремясь к усилению папства, Лев I добился от императора Валентиниана III издания декрета о подчинении епископов папскому суду и о придании решениям папы силы закона* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 31].
- *Lev I., který se snažil o posílení papežství, dosáhl na císaři Valentiniánovi III vydání dekretu o tom, že se biskupové musí podrobit papežskému soudu a že papežská rozhodnutí mají platnost zákona* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 26].

g) užití vedlejší věty je také nezbytné v následujících příkladech, kdy pro dané podstatné jméno slovesné v ruštině nemá čeština pojmenování a musí se přiklonit k víceslovnému vyjádření, srov. př.:

- *Движение же в музыке создается только из противопоставления интонациям, воспринимаемым, как опорные, интонаций, их смешивающих* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 26].

- *Рух в hudbě však vzniká pouze tím, že se proti intonacím vnímaným jako opěrné staví intonace, které je vystřídávají* [Asafjev, B. V.: Hudební forma jako proces, 1965, 26].

- *Лев III протестовал против нововведений императора и поставил в церкви св. Петра две большие серебряные доски, на которых была четко вырезана константинопольская формула «исхождения» святого духа* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 67].

- *Lev III. protestoval proti novotám, které císař zaváděl, a postavil v chrámu sv. Petra dvě velké stříbrné desky, na nichž bylo zřetelně vyryto konstantinopolské vyznání víry ohledně „původu“ ducha svatého* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 26] .

h) předložková vazba s podstatnými jmény slovesnými typu *наличие, отсутствие*, která podle V. Strakové (viz kapitola 1.4) jsou většinou redukována, pokud však tomu tak není, musí se rozvést větou, srov. př.:

- *Каков был доход папских водчин, сказать трудно ввиду отсутствия точных данных; ...* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 43].

- *Je těžko říci, jaký byl příjem z papežských dědičných statků, neboť neexistují přesné údaje* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 36].

- *Самоуправление, саморегуляция и самоконтроль характеризуют работу каждого из уровней сложной системы в отсутствие непредвиденных ситуаций* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 82].

- *Adaptivní regulace, regulace podle programu a automatická kontrola charakterizuje řízení na každé úrovni, pokud se neobjeví nepředvídané situace* [Parin, V. V.: Úvo do lékařské kybernetiky, 1967, 64].

3. Důvody lexikální jsou spojené s užíváním specifických ruských předložek, které v češtině nemají přímý ekvivalent a čeština je tedy musí vyjádřit jiným způsobem – často volí vedlejší větu, srov. př.:

- *По мере повышения давления среды ... характеристики ... меняют свое положение в среде* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 350].

- *Зvyšuje-li se tlak okolního prostředí ..., mění rozruchové přímky ... svou polohu uvnitř proudu* [Dejč, M. E.: Technická dynamika plynů, 1967, 351].

- *С учетом всех потерь и неравномерности поля в сечении 3 уравнения ступени эжектора принимают вид: ...* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 429].

- *Uváží-li se všechny ztráty a nerovnoměrnost proudového pole v průřezu 3, přejde rovnice pro stupeň ejektoru ve tvar ...* [Dejč, M. E.: Technická dynamika plynů, 1967, 351].

Mezi lexikální důvody patří také následující příklad, srov. př.:

- *Интересно, что при выходе из такой камеры некоторые испытуемые сначала путали автобиографические данные* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 65].

- *Je zajímavé, že kdýž vyšli z takové komory, pletly si některé pokusné osoby ze začátku autobiografické údaje* [Bobněvová, M. I.: Technická psychologie].

V daném případě má už české deverbativum jiný význam než ruské (nikoli východ někoho odněkud).

4. Důvody stylistické jsou spojené především s vědním oborem. Jak jsme viděli, nejčastěji dochází k dekonzenzaci v oboru humanitním, kdežto přírodní vědy mají sklon

k analytičnosti. Při překladu do češtiny je tedy velmi často zachována kondenzace u přírodních věd, srov. př.:

- *В результате смешения изменяются параметры торможения и статические параметры смешиваемых потоков* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 422].
- *Нásledkem smíšení se změni parametry zbrzdění i statické parametry směšovaných proudů* [Дейч, М. Е.: Техническая динамика газов, 1967, 416].

- *В действительности же церковь боялась за свои богатства: как раз в момент восстания папа Григорий I требовал неукоснительного платежа крестьянских налогов* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 46].

- *Ve skutečnosti se církev obávala o svoje bohatství: v okamžiku, kdy vypuklo povstání, papež Řehoř I. požadoval bezodkladné zaplacení rolnických daní* [Lozinskij, S. G.: Historie papežství, 1989, 39].

- *В ходе эксперимента стрелка указателя занимала 10 различных положений на шкале* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 46].

- *Бěhem experimentu se mohla ručička ukazatele vyskytnout v 10 různých polohách na stupnici* [Бобневová, М. И.: Техническая психология, 1968, 52].

- *... что можно и до сих пор наблюдать в бытовом музицировании при использовании формулы совершенного каданса в качестве возбудителя пляски* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 35].

- *... což lze dodnes pozorovat v běžném provozování hudby, které využívá úplného závěru jako podnětu k tanci* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1965, 35].

2.3.3 Jiný překlad než de/kondenzace

Při překládání nominálních konstrukcí z ruštiny do češtiny se můžeme setkat s další možností překladu, než je zachování kondenzace či dekonkondenzace sdělení. Jedná se o redukci či úplnou redukci.

1. R e d u k c e neboli **n u l o v ý p ř e k l a d** znamená, že ruské deverbativum se do češtiny nepřekládá. V našem materiálu se jedná především o slova typu – *наличие, отсутствие, построение, наступление*, srov. př.:

- *Этот новый момент осложняет отношение, ибо даже при ... и при явном наличии подъема сравнение не приводит слух к ощущению равновесия ...* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 49].

- *Tento nový moment činí vztah složitějším, neboť i при ... a при зjevném vzestupu неведет сrovnávání слух к тому, aby pociťoval rovnováhu, ...* [Asafjev, B. V.: Hudební forma jako process, 1965, 49].

- *Выпадение «орла» или «решки» является примером большого класса событий – бинарных, при наступлении которых возможны два исхода* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 83].

- *Обjevení se „lice“ nebo „rubu“ mince je příklad pro velké množství binárních případů, при nichž jsou možné два výsledky* [Бобневová, М. И.: Technická psychologie, 1968, 92].

2. Ú p l n á r e d u k c e znamená, že daná konstrukce se v překladu vůbec neobjeví, srov. př.:

- *При сходе с выходных кромок профиля происходит отрыв пограничного слоя* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 486].

- *Na odtokové hraně профиля dochází k odtržení mezní vrstvy* [Dejč, М. Е.: Technická динамика plynů, 1967, 476].

- *Когда в рамках исследований по инженерной психологии проблема обеспечения надежности работы человека стала перед учеными как самостоятельная проблема, ...* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 57].
- *Když se zvyšování spolehlivosti práce člověka stalo v inženýrské psychologii samostatným problémem snažili se jej zprvu mnozí psychologové převést ...* [Bobněvová, M. I.: Technická psychologie, 1968, 64].

Literatura vypovídá o tom, že nominální vazby jsou charakteristické zejména pro odborný styl a že dokonce převažují nad vazbami slovesnými, což nebylo předmětem našeho zkoumání, přesto však můžeme konstatovat, že se vyskytují velmi hojně. Je to samozřejmě dáno i druhem použité literatury. Na základě naší analýzy nelze potvrdit, že by se většinou nominální konstrukce překládaly vedlejší větou, což je dáno také faktorem překladatelským.

Závěr

Úkolem naší diplomové práce bylo provést komplexní analýzu podstatných jmen slovesných v předložkové vazbě na základě nashromážděného materiálu – paralelní odborné texty čeština – ruština. Podstatné jméno slovesné jsme zkoumali ze tří různých pohledů. Na základě těchto hledisek jsme rozčlenili i teoretickou část práce. Zkoumali jsem tedy podstatné jméno slovesné v předložkové vazbě z hlediska morfologie, syntaxe a z hlediska překládání. Nejzajímavější pro nás byla část poslední – překladová, která je i nejpraktičtější.

První část je věnována sufixům, pomocí kterých se podstatná jména slovesná tvoří. V našem materiálu byla zastoupena velká většina nejčastěji užívaných sufixů, přesto však jednoznačně převládají zejména dva typy sufixů, tj. sufix *-ehu-e*, *-hu-e*. Excerpce dokazují, že sufix u podstatných jmen slovesných je podmíněn také oblastí výskytu. Vezmeme-li v úvahu čtyři nejzastoupenější sufixy v našem případě, tj. sufix *-ehu-e*, *-hu-e*, *nulový sufix a sufix -κ-a*, lze konstatovat, že *nulový sufix* a sufix *-κ-a* jsou charakteristické spíše pro přírodní vědy (v našem případě medicína a technické obory). Velmi bohatě je zastoupen také v hudbě. Naopak sufixy *-ehu-e*, *-hu-e* se vyskytují spíše v oborech humanitních (v našem případě sociální psychologie a historie papežství).

Ve druhé části práce jsme se zabývali syntaktickou funkcí podstatných jmen slovesných v předložkové vazbě. Šlo nám především o jeho funkci kondenzační, protože jsme zkoumali oblast odborné literatury, která je bohatá na výskyt daných gramatických jevů. Odborný styl takovéto konstrukce přímo vyžaduje, protože jsou pevnější, dynamičtější a zejména přesnější a právě takový je odborný styl, nenechává čtenáře na pochybách. Na základě Bečkovy teorie čtyř stupňů syntaktické kondenzace se podstatné jméno slovesné užívá jako čtvrtý – nejvyšší stupeň kondenzace sdělení. Mezi kondenzátory řadíme nejen podstatné jméno slovesné v předložkové vazbě, ale také obraty s přechodníky, participii či infinitivem. V odborné literatuře se potom setkáme s termínem polovětné a nevětné útvary. Mezi polovětné útvary patří právě obraty s přechodníky, participii a infinitivem. Nevětnými útvary označuje J. V. Bečka konstrukce s podstatnými jmény slovesnými.

Třetí část práce se věnuje předložkám, protože předložky uvozují funkci podstatného jména slovesného, kterou jsme také ve své práci zkoumali. V našem materiálu je zastoupení předložek vlastních a nevlastních velmi vyrovnané. Naopak velká nerovnováha je mezi předložkami nevlastními, kde jsou téměř z 90 % zastoupené předložky jmenné. Podle složení převažují předložky jednoduché. Jak již bylo řečeno, podstatná jména slovesná nejsou zcela přesně vymezená, jde o tzv. hraniční útvary, což způsobuje problémy např. při určování jejich syntaktické funkce ve větě. Tím, že není dáno přesné vymezení, nastávají poměrně často problémy s přiřazením podstatného jména slovesného v předložkové vazbě k jednotlivým větným členům. Může tedy nastat situace, kdy lze podstatné jméno slovesné zařadit k různým druhům příslovečných určení, srov. př.: *Под впечатлением этой расправы епископская кафедра в течение почти года пустовала, и только в июле 259 г. епископом был избран Дионисий* – kdy je možné zvažovat příslovečné určení příčiny nebo průvodních okolností. Takových příkladů bylo v našem materiálu více. Podstatná jména slovesná s předložkou se nejčastěji vyskytují ve funkci příslovečných určení – asi 80 %. Velmi frekventovaná jsou příslovečná určení času, dále se jedná o skupinu příslovečných určení příčiny, podmínky, účelu a způsobu, která je téměř vyrovnaná. Významnou funkci má také jako přívlastek neshodný či předmět nepřímý, které se z hlediska sémantiky mohou chovat jako příslovečná určení.

Poslední část práce je věnovaná nejdůležitějšímu hledisku, kterým je překládání těchto někdy velmi složitých konstrukcí. Při překladu nevětných konstrukcí pracujeme s termíny kondenzace, dekonenzace či redukce sdělení. Nejčastěji se podle C. Bosáka [Bosák, 1953] dané konstrukce překládají vedlejší větou, avšak naše materiály mohou toto tvrzení jednoznačně vyvrátit, neboť v našem případě dochází k dekonenzaci větné stavby pouze v necelých 20 %. Takový výsledek můžeme spatřovat především v tom, s jakým materiálem jsme pracovali. Čerpali jsme z velké části z materiálů technicky zaměřených, které mají sklon k analytičnosti. Přesto jsme na základě malého množství materiálu, kde došlo ke kondenzaci, byli schopni určit řadu důvodů, proč by měla být užita vedlejší věta. Jedná se spíše o příklady, kdy je užití vedlejší věty nezbytné, protože čeština není schopná realizovat podobnou konstrukci jako ruština. A pokud měl autor dvojí možnost překladu (někdy lze užít nominální konstrukci jako v jazyce originálu nebo vedlejší větu) dával přednost nominálním konstrukcím.

Резюме

Тема дипломной работы – «использование отглагольных существительных в русском языке в сочетании с предлогом». Данной проблематикой мы занимались потому, что отглагольные существительные в сочетании с предлогом очень часто встречаются в научном стиле и иногда вызывают затруднения при переводе на чешский язык. Мы очень часто встречаемся с текстами научного стиля, значит, с конструкциями данного типа, и поэтому настоящая работа может быть полезной для нашей следующей переводческой деятельности. Цель работы – на основе накопленного материала сделать анализ по разным точкам зрения.

При изучении отглагольных существительных мы опирались, прежде всего, на грамматики русского и чешского языков для исследования различий между пониманием отглагольных существительных в обоих языках. Грамматики служили как основной материал для определения отглагольного имени существительного с точки зрения морфологии. Для исследования его с точки зрения синтаксиса, мы должны были прибегнуть к специальным работам или научным статьям из лингвистических журналов. Основной для нас послужила работа Й. В. Бечки – Чешская стилистика (J. V. Bečka, *Česká stylistika*, 1992) и Язык и стиль газет (*Jazyk a styl novin*, J. V. Bečka, 1973), мы воспользовались также научными статьями Й. Пиши и В. Скалички, посвященными проблематике «второго глагола». Важными авторами являлись также С. Жажа, В. Стракова, Ф. Данеш и Ц. Босак. Мы использовали преимущественно чешские источники относительно синтаксиса. Вышеприведенные источники нелегко было приобрести, так как отглагольные существительные – это своеобразная область языка, которая не имеет строго определенное место в грамматиках русского языка. Это, может быть, связано с тем, что само определение отглагольных существительных еще незакончено.

Работа разделена на две большие части, причем первая из них посвящена теоретическим сведениям по данному грамматическому явлению, и, вторая – практическая часть – заключается в комплексном анализе накопленного материала

– выборки из чешской и русской научной литературы. Теоретическая часть работы дальше разбита на следующие главы, исследуемые отглагольное существительное с различных точек зрения, особенно, с точки зрения морфологии, синтаксиса и с точки зрения сочетания отглагольного существительного с предлогом. В последней главе теоретической части работы мы занимаемся возможностями перевода номинальных конструкций с отглагольным существительным. В практической части работы классифицируем наш рабочий материал на основе выше указанных аспектов и делаем заключения.

В первой главе теоретической части работы мы занимались, во-первых определением имени существительного и затем его анализом с точки зрения морфологии, где, прежде всего, обсуждается вопрос о том, куда оно относится. Мы опирались, главным образом, на авторов «Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I», где имя существительное определяется как неопределенная форма глагола, и на А. В. Исаченко [Исаченко, 1954], по мнению которого отглагольные существительные не относятся ни к глагольным формам, ни к глагольной парадигме, а к отглагольным образованиям, т. е. к дериватам глагола, так как у них нельзя определить грамматической категории вида и рода, как это возможно у всех форм глагола. В отличие от других грамматик, в грамматике Исаченко рассматриваются отглагольные существительные более подробно. Русское отглагольное существительное отличается, в этом отношении, от чешского. В чешском языке определение рода и вида значительно очевиднее, напр.: *произнесение – произношение* (*vyslovení – vyslovování*), так же как и выражение возвратности. Дело в том, что русский язык не имеет грамматических средств для ее выражения, в то время как чешский язык может использовать возвратную форму, по крайней мере, в таких случаях, которые могли бы вести к затруднению понимания, напр.: *učení cizím jazykům je těžké – učení se cizím jazykům je těžké* [PMRČ, 1961, 225]. Таким образом отглагольное существительное в русском языке соответствует четырем соотносимым глаголам.

Отглагольному существительному присущи грамматические категории имени существительного (падеж, число, род) и значение глагола, так как оно обозначает действие.

В первой главе мы также уделяли внимание способам образования отглагольных существительных. Итак, отглагольные существительные образуются от глаголов

с помощью суффиксов, образующих названия действий и состояний. В процессе образования отглагольные существительные приобретают в обоих языках различные значения, преимущественно результата действия (*изобретение, награждение*), инструмента действия (*зажигание*) или места действия (*заведение*).

Существует широкий спектр суффиксов, при помощи которых образуются отглагольные существительные. Грамматика «Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I» указывает только основные из них, напр. суффиксы: *-ни-е, -ени-е, -ти-е, -к-а, -ств-о, -от-а (-ет-а)*. Детальную классификацию суффиксов дает Грамматика современного русского литературного языка (1970), указывающая, в отличие от предыдущей грамматики, также другие суффиксы, напр.: *-ие, -аций-, -аж/-ож, -ок, -б (а), -ость, нулевой суффикс* и большинство других, менее употребляемых суффиксов. Так как настоящих суффиксов существует большое число, в нашей работе приведены только общепринятые.

Вторая глава посвящена синтаксической точке зрения на отглагольное существительное. Отглагольные существительные – это область языка, которой не уделяется большое внимание, она стоит вне исследований, однако, некоторые специалисты показывают, что она очень интересна. Такими авторами, например, Й. Пиша, который посвятил свою статью теме использования отглагольных имен существительных в научном стиле, потому что конструкции с отглагольными существительными характерны, в первую очередь, для научного стиля. Настоящая статья подтверждает, что предложений с отглагольными существительными в данном стиле изобилие, даже что они преобладают над предложениями, содержащими глаголы в личной их форме. Изучая отглагольное существительное с точки зрения синтаксиса, мы опирались, преимущественно, на чешских авторов, в том числе на Й. Пишу (J. Píša) и В. Скаличку (V. Skalička), обозначающих проблему отглагольного существительного как проблему «второго глагола». Предложения, содержащие «второй глагол» принято называть полупредложениями или в русском языке также обособленными членами предложения (*volně připojené větné členy*). Полупредложениями занимались прежде всего С. Жажа (S. Žaža) и В. Грабе (V. Hrabě). Так как эти глагольные формы сжато и коротко выражают второстепенное действие, зависящее от главного действия, чем напоминают предложение, их называют конденсаторами. Номинальные конструкции (предложения с отглагольными существительными) – это, прежде всего, конденсаторы.

Синтаксической конденсацией высказывания занимались, в первую очередь, Ф. Данеш (F. Daneš) и Й. В. Бечка (J. V. Bečka). По мнению Данеша, она состоит в мере сжатия высказывания, значит, в способе соединения отдельных членов предложения (или отдельных предложений в сложном предложении). Более подробно данную проблематику разработал Й. В. Бечка, употребляющий термины насыщенность, динамичность и сжатость высказывания. По мере сжатости высказывания автор [Bečka, 1992] различает четыре степени синтаксической конденсации: 1) сочинительная связь предложений (*Комиссия приехала и осмотрела завод.*), 2) подчинительная связь предложений (*Комиссия, которая приехала, осмотрела завод.*), 3) полупредложение с деепричастием, причастием или инфинитивом (*Приехав, комиссия осмотрела завод. Приехавшая комиссия осмотрела завод. Комиссия приехала, чтобы осмотреть завод.*), 4) предложение с отглагольным существительным в сочетании с предлогом (*Комиссия приехала с целью осмотра завода.*). Использование вышеуказанных степеней имеет свое значение для обозначения меры важности отдельных высказываний. Для научного стиля характерны более тесные соединения, так как они более точные и экономные, что требуется научным стилем. Менее тесные соединения, не так насыщенные, наоборот, характерны для художественного стиля, так как они дают читателю возможность придумать невысказанное.

В предложении могут отглагольные существительные, по словам Исаченко [Исаченко, 1954], выполнять функции различных членов предложения. Они могут выступать как подлежащее, сказуемое, прямое или косвенное дополнение, определение, приложение или обстоятельство, которое, по утверждениям Бечки, встречается чаще всего – главным образом – обстоятельство времени и условия.

Третья глава изучает предлоги по разным точкам зрения, так как настоящая работа посвящена использованию отглагольных имен существительных в сочетании с предлогом. От предлога зависит роль отглагольного существительного в предложении. Мы воспользовались классификацией предлогов из грамматики «Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I», авторы которой классифицируют предлоги по происхождению на: 1) непроизводные – употребляющиеся только в значении предлога (*в, о, от, к, на, при, через, для*), 2) производные – употребляющиеся также в другом значении, чем в значении предлога (*в силу, за счет, в результате, в случае, в интересах, в целях, с целью, в виде*). Производные предлоги дальше

классифицируются на: 1) отыменные (*в момент, во время, в процессе, в ходе, по случае, путем*), 2) наречные (*вблизи, вне, подле, позади, выше, напротив*), 3) отглагольные (*благодаря, начиная, кончая, включая*). По составу можно предлоги разделить на: 1) простые (*о, у, к, ради, при*) и 2) составные (*несмотря на, в течение, в связи с, из-за*). На основе соединения предлога с падежом можно определить роль отглагольного существительного в предложении. Чаще всего речь идет об обстоятельствах (места, времени, образа действия, меры, причины, цели, условия).

Четвертая, последняя, глава занимается проблематикой перевода. Она посвящена способам и методам перевода предложений с отглагольным существительным. Основным материалом для настоящей главы послужила работа Ц. Босака (C. Bosák) (1953), В. Страковой (V. Straková) и лекции по введению в теорию перевода (*úvod do teorie překladu*). Авторами здесь используются термины конденсация – использование в предложении отглагольного существительного (*Комиссия приехала с целью осмотра завода.*), деконденсация – использование придаточного предложения (*Комиссия, которая приехала, осмотрела завод.*) и вербализация – замещение имени глаголом (*Он очень опытный – Má velké zkušenosti*).

Вторая – практическая – часть работы занимается анализом собранного нами материала. Она разделена на три главы, в зависимости от того, с какой точки зрения мы его изучаем. Рабочим материалом для нас послужили различного рода научные книги.

Первая глава посвящена суффиксам, где мы стремимся сделать анализ использования отдельных суффиксов, как часто они встречаются и чем это вызвано.

В нашем материале встречаюся почти все суффиксы. Чаще всего встречающимися суффиксами в научном стиле являются суффиксы *-ени-е, -ни-е* (*усиление, подчинение, увеличение; оказание, содержание, влияние*), которые составляют больше половины (61,2 %) нашего материала. При помощи настоящих суффиксов образуются отглагольные существительные от широкого спектра глаголов. Вторую группу часто встречающихся суффиксов составляют суффиксы *нулевой суффикс* и суффикс *-к-а* (*рост, анализ, поиск; оценка, постановка, сортировка*), составляющие 22,4 %. В нашем материале представлены отглагольные существительные только мужского рода (*сбор, выбор, прием*). Вспомним еще группу следующих суффиксов: *-ие* (*наличие, отсутствие, действие*), *-ти-е* (*развитие, участие, принятие*),

-аций- (реализация, эксплуатация, конкуренция). На основе анализа нашего материала мы пришли к выводу, что использование отдельных суффиксов может зависеть также от конкретной области науки. Выходя из такого утверждения, можно сказать, что первая группа наиболее используемых суффиксов характерна, главным образом, для естественных наук, т. е., в нашем случае – медицинская кибернетика и технические дисциплины, вторая – для обществоведения, т. е., в нашем случае – социальная психология и история папства. Мы осознаем, что в случае использования другой литературы, итоги нашего анализа могли бы отличаться.

Во второй главе рассматриваются отглагольные существительные в сочетании с предлогом. Сначала рассматриваются предлоги, с которыми отглагольные имена существительные соединяются и потом точка зрения синтаксической функции предложной конструкции.

Если оценить частоту использования отдельных типов предлогов, можно, на основе нашего материала констатировать, что использование производных и непроизводных предлогов почти сопоставимо с легким преобладанием предлогов непроизводных (57 %). Производные предлоги, значит, предлоги, которые кроме предлогов употребляются в значении других частей речи, можно разделить на три группы – отыменные, наречные и отглагольные. Подавляющее большинство предлогов в нашем материале относится к отыменным предлогам (почти 90 %), потом к предлогам наречным и пренебрежимой является группа отглагольных предлогов. По составу предлогов можно отметить, что простых предлогов встречается в два раза больше, чем составных.

Отглагольные существительные в сочетании с предлогами, согласно теории, действительно, чаще всего, выполняют функцию обстоятельств, а именно, обстоятельств времени, которые встречаются очень часто, мотивированных широким спектром преимущественно сложных отыменных предлогов напр.: *в момент, с момента, во время, за время, в процессе, в ходе*, однако преобладают предлоги простые, напр.: *после, перед, при*, которых не существует такой широкий спектр, но они применяются чаще. Отглагольные существительные очень часто выполняют функцию обстоятельства причины, условия и цели. В нашем материале представлены почти все виды обстоятельств. Вообще можно констатировать, что обстоятельства мотивированы, прежде всего, производными предлогами, часто сложными, напр.: *в силу, за счет*,

в результате, в случае, в интересах, в целях, с целью, в виде. Очень часто отглагольные существительные в связи с предлогами встречаются также в функции несогласованного определения или косвенного дополнения, однако в нашем материале они мотивированы только предлогами простыми непроизводными, напр.: *в, о, от, к, на, для*. В нашем материале мы вообще столкнулись с отглагольными существительными с предлогом в функции подлежащего, что связано с тем, что мы интересовались только отглагольными существительными в предложной конструкции, и подлежащее стоит в именительном падеже без предлога. Мы также не заметили отглагольное существительное с предлогом в функции сказуемого.

Определение функции отглагольного существительного с предлогом в предложении иногда может вызывать затруднения. Настоящее вызвано тем, что отглагольные существительные являются, по мнению Скалички [Skalička, 1942/43], так наз. граничными формами (*hraniční útvary*), что иногда препятствует точному определению функции в предложении и ведет к сомнениям.

Третья глава посвящена проблематике перевода предложений с отглагольным существительным в сочетании с предлогом. В настоящей части работы нами употребляются термины конденсация (*kondenzace*) и деконденсация (*dekondenzace*) предложения. Здесь рассматриваются как примеры, где существует возможность сохранения одинаковой степени конденсации предложения, так типичные примеры, которые требуют придаточного предложения. Наш материал показывает также другой способ перевода, когда данная конструкция пропускается – речь идет о редукции (*redukce*). В зависимости от способов перевода номинальных конструкций мы разделили настоящую главу на три части, причем каждая из них посвящена одному способу перевода.

Первая часть третьей главы рассматривает конденсацию предложения, т. е. примеры, когда чешский язык может при переводе сохранить одинаковую степень конденсации, напр.: *При установившемся движении количество движения меняется только в связи с изменением положения частицы – Při ustáleném pohybu se mění hybnost pouze při změně polohy částice*. Существует несколько видов конденсации: 1) эквивалентная конденсация (*formální kondenzace*), когда речь идет о полной эквивалентности перевода, 2) одинаковая степень конденсации, но происходят изменения в предложной конструкции, когда, например, сложные предлоги заменяются

простыми, или наоборот, или предложная конструкция переводится падежной конструкцией (творительным падежом).

Вторая самая интересная часть посвящена использованию деконденсации номинальных конструкций как одному из методов перевода, где рассматривается широкий спектр причин, по которым необходимо использовать придаточные предложения. Речь идет, прежде всего, о причинах: 1) семантических (обстоятельство цели и условия), 2) структурных (нанизывание падежей, осложненность конструкции, родительный падеж (*genitiv agenta*), творительный падеж (*instrumentál průvodce děje*), винительный падеж (*akuzativ objektu*), 3) лексических (типичные русские предлоги, которые не существуют в чешском языке), 4) стилистических (связанны с областями литературы).

Третья часть третьей главы показывает совсем другой способ перевода номинальных конструкций – редукцию. В данном случае номинальная конструкция при переводе пропускается.

На основе нашего материала можно отметить, что чаще всего при переводе на чешский язык сохраняется одинаковая степень конденсации – почти 80 %.

Přílohy

Přehled předložkových vazeb podle sémantiky

1. v z t a h y č a s o v é – *при, после, перед, за время, с момента, в момент, во время, в ходе, в процессе*, srov. рђ.:

- *В периоды покоя регистрируется сердечная деятельность, во время активного поведения актограмма* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 234].

- *Если цифры, встречающиеся при описании результатов приведенного опыта, перевести в цифры, отражающие количество информации ...* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 35].

- *Естественно, что в ходе опытов испытуемые часто ошибались, т. е. неверно угадывали, когда включается правая лампа* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 84].

2. v z t a h y p ř í č í n n é – *из, от, по, под, ввиду, из-за, вследствие, благодаря, в результате*, srov. рђ.:

- *Вместе с тем благодаря движению в пограничном слое от вогнутой поверхности к выпуклой в ядре потока у плоских стенок образуются компенсирующие течения, направленные к вогнутой стенке* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 301].

- Просто вследствие явной выраженности отклонений этот этап быстротечен и не замечается нами [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 165].

- Преобразование энергии в ступени турбомашин происходит в результате взаимодействия потока газа с неподвижными и вращающимися лопатками, которые образуют направляющую и рабочую решетки [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 449].

3. v z t a h y p o d m í n k o v é – при, без, в случае, в условиях, с учетом, по мере, srov. př.:

- При увеличении относительной толщины профиля и угла атаки роль сопротивления давления увеличивается [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 283].

- Как и при выполнении *demi-plié*, тяжесть тела равномерно распределяется на обе ступни без завала на большой палец или мизинец, строго сохраняется выворотность [Тарасов, Н. И.: Классический танец, 1981, 110].

- А это возможно лишь в случае включения коммуникации в некоторую общую систему деятельности [Андреева, Г. М.: Социальная психология, 1980, 102].

4. v z t a h y ú č e l o v é – в, для, ради, в целях, с целью, в интересах, srov. př.:

- Точно также приходится ради большего сосредоточения внимания на изучении свойств и принципов формирования музыки ... [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 30].

- То из нее, что ище я считаю значительным, я излагаю здесь как добавление к исследованию о музыкальном формировании – в пояснение часто встречающегося там понятия «музыкальная интонация» и некоторых других терминов [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 195].

- *Для реализации этих свойств рассматриваемый элемент живой системы должен обладать необходимым аппаратом ...* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 84].

5. v z t a h y z p ů s o b o v é – с, в, без, путем, с учетом, в отношении, в виде, srov. рђ.:

- *Структура вихревого следа меняется с удалением от профиля* [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 281].

- *В подавляющем большинстве случаев схема постановки диагноза может быть представлена в виде простого логического взаимодействия потока информации с ячейками памяти* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 149].

- *Допустим, сейф открывается путем набора определенной комбинации цифр, ...* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 12].

6. v z t a h y z ř e t e l o v é – с учетом, в смысле, с точки зрения, srov. рђ.:

- *Особое значение, в смысле привлечения на сторону Льва III полукрестыянских и крестьянских элементов, сыграл сборник законодательных актов «Эклога», ...* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 51].

- *Но сам способ определения информации с учетом проводимости нервного волокна пригоден лишь для специальных целей, например для физиологических исследований* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 38].

- *Можно наметить три главные стадии в эволюции вариаций с точки зрения увеличения трудности узнавания сходства* [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 42].

7. v z t a h y p r ů v o d n í c h o k o l n o s t í – с, при, наряду с, в рамках, по мере, в деле, в связи с, srov. рђ.:

- Однако вопрос этот потерял свою остроту с прекращением преследований христиан [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 20].

- Таким образом, обеспечивается централизация регуляторных явлений при сохранении автономности отдельных элементов [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 87].

- Наряду с волновыми потерями в скачках возникают потери вследствие отрыва потока от стенок сопла [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 358].

8. v z t a h y p ř í p u s t k o v é – несмотря на, srov. рђ.:

- Несмотря на могучий давний рост культовой и придворной вокальной полифонии, инструментальный «полифонизм» как самостоятельное явление (...) должен был создавать и свои принципы оформления, и ... [Асафьев, Б. В.: Музыкальная форма как процесс, 1963, 252].

9. v z t a h y p ř í v l a s t k o v é – в, о, к, с, от, на, для, при, srov. рђ.:

- Он противопоставлял тринитарной формуле Виктора и Зефрина идею о соподчинении лиц внутри троицы [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 14].

- Проанализируем поведение ступени при отклонениях режима, вызванных изменением давления [Дейч, М. Е.: Техническая газодинамика, 1961, 431].

- Создание кибернетических устройств для выбора и контроля лечения является одной из ближайших задач [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 235].

10. v z t a h y p ř e d m ě t o v é – с, о, к, в, от, на, против, srov. př.:

- *Задача врача состоит в правильном выборе метода лечения, с учетом всех вышеуказанных условий* [Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику, 1966, 234].
- *Оказалось, что испытуемые ориентировались на изменения не только оттенка, но и насыщенности* [Бобнева, М. И.: Техническая психология, 1966, 37].
- *Против этих притязаний римского епископа выступали более рание большие восточные общины, в частности Александрии, Иерусалима и Антиохии* [Лозинский, С. Г.: История папства, 1986, 12].

Seznam použité literatury

- Bauer, J., Mrázek, R., Žaža, S.: Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1961
- Barnetová, V., Běličová-Křížová, H., Leška, O., Skoumalová, Z., Straková, V.: Русская грамматика I. Nakladatelství Academia, Praha 1979
- Bečka, J. V.: Česká stylistika. Nakladatelství Academia, Praha 1992
- Bečka, J. V.: Jazyk a styl novin. Vydavatelství a nakladatelství Novinář, Praha 1973
- Bosák, C.: Kniha o překládání. Nakladatelství československo-sovětského institutu, Praha 1953
- Daneš, F. a kol.: Kapitoly z praktické stylistiky. Nakladatelství Orbis, Praha 1957
- Havránek, B. a kol.: Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1961
- Havránek, B., Jedlička, A.: Stručná mluvnice česká. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1961
- Hrabě, V.: Polovětné vazby a kondenzace „druhého sdělení“ v ruštině a češtině. Nakladatelství československé akademie věd, Praha 1964
- Lotko, E.: Slovník lingvistických termínů pro filology. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 1999

- Píša, J.: K charakteristice skladebního užití podstatných jmen slovesných v ruštině. IN: Rusko – české studie. Sborník Vysoké školy pedagogické v Praze, Jazyk a literatura II, 1960, str. 267-272
- Skalička, V.: Problém druhého slovesa. IN: Český časopis filologický 1, 1942-43, str. 9-14
- Straková, V.: Referujeme rusky. Příručka odborného ruského vyjadřování. Nakladatelství Academia, Praha 1989
- Vasiljevová, V.: Substantivní derivace v češtině a v ruštině z hlediska konfrontační lingvistiky. IN: Čeština univerzální a specifika 4. ED: Hladká, Z., Karlík, P. Praha 2002, str. 85-90
- Žaža, S.: Ruština a čeština v porovnávacím pohledu. Masarykova univerzita v Brně, Brno 1999
- Академия наук СССР – институт русского языка: Грамматика современного русского литературного языка. Издательство «Наука», Москва 1970
- Ахманова, О. С.: Словарь лингвистических терминов. Издательство «Советская энциклопедия», Москва 1966
- Виноградов, В. В.: Грамматика русского языка. Том I. Издательство академии наук, Москва 1960
- Евгеньева, А. П. и кол.: Словарь русского языка I. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1957

- Исаченко, А. В.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким - часть первая. Издательство словацкой академии наук, Братислава 1954
- Исаченко, А. В.: Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким - часть вторая. Издательство словацкой академии наук, Братислава 1960
- Кузнецова, А. И., Ефремова, Т. Ф.: Словарь морфем русского языка. Издательство «Русский язык», Москва 1986
- Кутина, Л. Л., Замкова, В. В. и кол.: Словарь русского языка IV. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1961
- Межвузовский сборник научных трудов. Министерство народного образования латвийской СССР, Рига 1988
- Розанова, В. В., Матвеев, И. И. и кол.: Словарь русского языка III. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1959
- Ушаков, Д. Н. и кол.: Толковой словарь русского языка I. Государственный институт «Советская энциклопедия», Москва 1935
- Ушаков, Д. Н. и кол.: Толковой словарь русского языка III. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1939
- Ушаков, Д. Н. и кол.: Толковой словарь русского языка IV. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1940

Seznam odborné literatury

- Андреева, Г. М. : Социальная психология. Издательство Московского университета, Москва 1980
Andrejevová G. M.: Sociální psychologie. Nakladatelství Svoboda, Praha 1984
Překlad: Z. Mansfeldová.
- Асафьев Б. В.: Музыкальная форма как процесс. Государственное музыкальное издательство, Ленинград 1963
Asafjev, B. V.: Hudební forma jako proces. Státní hudební nakladatelství, Praha 1965
Překlad: B. Jičínský
- Бобнева, М. И.: Техническая психология. АН, издательство Наука, Москва 1966
Bobněvová, M. I. : technická psychologie. Svoboda, Praha 1968
Překlad: J. Barborková.
- Дейч, М. Е. : Техническая газодинамика. Энергия, Москва 1961
Dejč, M. E. : Technická dynamika plynů. SNTL – nakladatelství technické literatury, Praha 1967
Překlad: J. Malický
- Лозинский, С. Г.: История папства. Библиотека атеистической литературы, Москва 1986
Lozinskij, S. G.: Dějiny papežství. Horizont, Praha 1989
Překlad: J. Vančura
- Тарасов, Н. И.: Классический танец. Искусство, Москва 1981
Tarasov, N. I.: Klasický tanec. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1983
Překlad: T. Kodešová, B. Cveková, J. Pikner

- Парин, В. В.: Введение в медицинскую кибернетику. Издательство «Медицина», Москва 1966
- Parin, V. V.: Úvod do lékařské kybernetiky. Státní zdravotnické nakladatelství (ČSSR), Praha 1967
- Překlad: MUDr. Jan Bureš, DrSc., MUDr. Olga Burešová, CSc., inž. Ivan Krekule, Marie Janatová, prom. filoložka